

Universiteit Leiden
Faculteit Governance and Global Affairs

De ambigue definitie van het begrip ‘Radicalisering’

Een systematisch literatuuronderzoek naar de definities van het begrip radicalisering

Masterscriptie gepresenteerd door:
Nancy Boukich MSc

Voor het verkrijgen van de mastergraad
MASTER OF CRISIS AND SECURITY MANAGEMENT

Supervisor
Drs. Stef Wittendorp

Tweede lezer
Prof. dr. Edwin Bakker

‘s Gravenhage, Nederland
23 mei 2020

De ambigue definitie van het begrip ‘Radicalisering’

Een systematisch literatuuronderzoek naar de definities van het begrip radicalisering

Student	: Nancy Boukich MSc
Studentnummer	: S1560956
E-mail	: Boukich.nancy@gmail.com
Masterprogramma	: Crisis and Security Management
Faculteit	: Governance and Global Affairs
Universiteit	: Universiteit Leiden, Campus Den Haag
Plaats en datum	: ‘s Gravenhage, 23 mei 2020
Supervisor	: Drs. S. Wittendorp
Tweede lezer	: Prof. dr. E. Bakker

Woord van dank

De scriptie die voor u ligt vormt de afsluiting van mijn studie Crisis and Security Management aan de Universiteit Leiden. Het schrijfproces, met name in de afgelopen dagen, ging gepaard met gemengde gevoelens. Enerzijds opgelucht omdat het ‘einde’ van de scriptie in zicht is en anderzijds was er sprake van een gevoel van weemoedigheid omdat ik me realiseer dat de studietijd erop zit. Desalniettemin overheerst het gevoel van opluchting en trots. Trots op mezelf dat ik na het verstrijken van een zekere tijdsperiode, welke gekenmerkt werd door een sterke wil om door te zetten maar ook door soms ietwat overheersende ‘ik stop ermee’- momenten, toch mijn studie met goed gevolg heb afgerond. De ‘volgende’ stap in mijn leven kan nu gezet worden zonder de druk van een nog niet afgeronde opleiding.

Graag zou ik van de gelegenheid gebruikmaken om enkele woorden van dank uit te brengen. Langs deze weg wil ik mijn dank betuigen aan de volgende personen: mijn beste vriend, P., voor zijn onbegrensde steun en toewijding in de afgelopen jaren. Je bent een van de meest dierbare personen in mijn leven. Mijn begeleider, Stef Wittendorp, mijn dank aan jou is groot. Dankzij jouw motiverende woorden, het meedenken over de opzet van een nieuw onderzoek nadat ik besloot om niet meer verder te gaan met mijn eerste onderzoek, jouw snelle reactie(s) op mijn mails, die gekarakteriseerd worden door empathie, deskundigheid en overzicht, maar vooral ook door je geduld, heb ik dit scriptieproces als fijn mogen ervaren. Daarnaast wil ik ook Edwin Bakker bedanken, van wie ik op enkele ‘juiste’ momenten een mailtje kreeg: ‘of het goed gaat en of hij mij ergens mee kan helpen’. Sofie Delpout, de wijze waarop jij je werk uitvoert, gekenmerkt door bevologenheid, het snelle acteren en professionaliteit is van onschatbare waarde voor de universiteit en haar studenten. Dank voor je steun, je adviezen en voor je reacties op mijn vragen, soms nog laat op de avond of in het weekend.

Tot slot gaat mijn dank uit naar twee personen die een blijvende indruk op mij hebben gemaakt: Joery Matthys en Jelle van Buuren. Joery Matthys, jouw colleges zijn geliefd bij veel studenten. Je humor en je oneindige positieve energie sluiten naadloos aan bij je -wat ik- een ‘jonge’ geest noem. Dank voor de prettige en leerzame colleges. Jelle van Buuren, er wordt weleens gezegd ‘save the best for the last’. Mijn dank aan jou is niet in woorden uit te drukken. Je ‘down to earth’ kijk op het leven, je kritische blik op mijn papers waarin je de moeite nam om deze grondig na te kijken en deze te voorzien van constructieve feedback en jouw persoon maken dat jij een van de meest inspirerende docenten voor mij bent. Dank hiervoor ☺.

Nancy Boukich

’s Gravenhage, 23 mei 2020

Inhoudsopgave

Begrippenlijst	6
Lijst met figuren	7
Hoofdstuk 1	8
Introductie: Contextualisering van het concept radicalisering	8
1.1 Radicalisering: een nieuw fenomeen?	8
1.1.1 Wat is het probleem?	9
1.2 Doel- en vraagstelling	10
1.2.1 Onderzoeksvraag	10
1.2.2 Deelvragen	10
1.3 Scope en methoden	10
1.4 Relevantie	11
1.4.1 Maatschappelijke relevantie	11
1.4.2 Wetenschappelijke relevantie	12
1.5 Leeswijzer	12
Hoofdstuk 2	13
Conceptualisering van de term ‘Radicalisering’	13
2.1 Introductie	13
2.2 ‘Radix’: terug naar de wortels	13
2.3 Conceptualisatie van ‘radicalisering’	14
2.4 Het radicaliseringsdebat	16
Hoofdstuk 3	19
Methodologische verantwoording	19
3.1 Introductie: systematisch literatuuronderzoek	19
3.1.1 Wat is systematisch literatuuronderzoek?	19
3.2 Methode	20
3.2.1 Voorbereiding	20
3.2.2 Het feitelijke literatuuronderzoek	21
3.3 Resultaten	22
Hoofdstuk 4	24
Resultaten en analyse	24
4.1 Introductie	24
4.2 Nederland	26
4.2.1 De Nederlandse context	26
4.2.1 Overheidspublicaties	27
4.2.2 Wetenschappelijke publicaties	31
4.3 België	35
4.3.1 De Belgische context	35
4.3.2 Overheidspublicaties	36
4.3.1 Wetenschappelijke publicaties	38
4.4 Verenigd Koninkrijk	42

4.4.1 De Britse context.....	42
4.4.2 Overheidspublicaties	43
4.4.3 Wetenschappelijke publicaties	46
4.5 Discussie	51
Hoofdstuk 5	54
Conclusie.....	54
5.1 Introductie	54
5.2 Beantwoording deelvragen.....	54
5.3 Beantwoording centrale onderzoeksvraag.....	58
Bibliografie.....	62

Begrippenlijst

AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
ASTA	Ambtelijke Stuurgroep Terroristische Acties
BVD	Binnenlandse Veiligheidsdienst
FOD	Federale Overheidsdienst
ISIS	Islamitische Staat in Irak en al-Sham
NCTV	Nationale Coördinator voor Terrorismebestrijding
OCAD	Orgaan voor de Coördinatie en de Analyse van de Dreiging

Lijst met figuren

- Figuur 1:** Schematische weergave datacollectie, p. 22
- Figuur 2:** Aantal geïnccludeerde wetenschappelijke publicaties per land, p. 24
- Figuur 3:** Distributie geïnccludeerde publicaties per jaar, p. 24
- Figuur 4:** Overzicht geïnccludeerde overheidspublicaties per land, p. 25
- Figuur 5:** Type geïnccludeerde overheidspublicaties NL, p. 28
- Figuur 6:** Distributie geïnccludeerde overheidspublicaties Nederland, p. 28
- Figuur 7:** Aantal Nederlandse publicaties gesorteerd op publicatiejaar, p. 32
- Figuur 8:** Type geïnccludeerde overheidspublicaties VK, p. 44
- Figuur 9:** Distributie geïnccludeerde overheidspublicaties VK per jaar, p. 44
- Figuur 10:** Bestudeerde data in kwalitatieve studies waarin deskresearch is uitgevoerd, p. 47
- Figuur 11:** Distributie geïnccludeerde wetenschappelijke publicaties VK per jaar, p. 47
- Figuur 12:** Verhouding tussen zelf geformuleerde en overgenomen definities, p. 48

Hoofdstuk 1

Introductie: Contextualisering van het concept radicalisering

1.1 Radicalisering: een nieuw fenomeen?

In het afgelopen decennium is ‘radicalisering’ een wijdverbreid onderwerp van discussie geworden. Onderzoekers passen het begrip vaak in hun onderzoek toe om daden van politiek geweld, gewelddadig extremisme, en in recentere jaren met name kenmerken van jihadistisch terrorisme te interpreteren en te verklaren (Schmid, 2013; Malthaner, 2017). De burgeroorlog in Syrië en Irak die honderden individuen uit Westerse landen heeft aangetrokken en de groeiende bezorgdheid van deze landen over het *home-grown* terrorisme heeft in de laatste jaren geleid tot een toenemend urgentiebesef bij academici, politici en beleidsmakers om de voedingsbodem van het jihadistisch terrorisme beter te begrijpen (Malthaner, 2017). Door het fenomeen van uitreizigers te onderzoeken en een betekenis eraan toe te schrijven, pogen ze een verklaring te bieden waarom deze ogenschijnlijk gewone (vaak jonge) individuen, de zogenoemde *foreign fighters*, naar het strijdgebied zijn afgereisd om zich aan te sluiten bij terroristische bewegingen zoals Islamitische Staat in Irak en al-Sham, ook wel bekend als ISIS, IS, ISIL of Daesh (AIVD, z.d.). Het antwoord op de vraag hoe en waarom het uitreizigersfenomeen zich heeft kunnen manifesteren wordt gezocht in het concept ‘radicalisering’ (Malthaner, 2017). Derhalve is een groot aantal onderzoekers aan de slag gegaan met het onderzoeken van een breed scala aan factoren¹ welke (mogelijk) al dan niet tezamen de voedingsbodem vormen voor het radicaliseringsproces en waarneembare uitingsvormen die hiermee gepaard gaan. Met als resultaat dat het vakgebied van radicaliseringsstudies een explosieve groei heeft doorgemaakt na 2001 (de Graaf, 2017).

De doorontwikkeling van het onderzoeksveld voedt het idee dat we te maken hebben met een nieuw fenomeen. Hoewel radicalisering een relatief jong begrip is, is het niet nieuw. Desondanks heeft de overtuiging dat radicalisering en de dreiging die hiervan uitgaat typerend is voor de hedendaagse samenleving zich inmiddels verankerd in de wijze waarop tegen het fenomeen wordt aangekeken. De toenmalige piek van radicaliseringsstudies in 2004 en 2005 als gevolg van de aanslagen, respectievelijk in Madrid en Londen is inmiddels overtroffen mede dankzij de urgentie van het onderwerp in recentere jaren. Het onderwerp staat namelijk hoog op de politieke, bestuurlijke en maatschappelijke agenda en met het beschikbaar stellen van onderzoeksbudgetten door Westerse overheden, is er zelfs een ‘radicaliseringsindustrie’

¹ Voorbeelden zijn: politieke, economische, sociale, psychologische, pedagogische, ideologische en religieuze factoren.

ontstaan (de Graaf, 2017). Radicaliseringsindustrie, uitgelegd door de Graaf (2017) als ‘het verschijnsel dat onderzoek, interventie en beleidsbedoelingen gaan samenvallen’ (20) heeft een groot aantal ‘experts’ uit de praktijk aangetrokken om handelingsverlegen overheidsinstanties handvatten aan te reiken over mogelijke (verbetering van) interventiemogelijkheden in de strijd tegen radicalisering (de Graaf, 2017). Hierdoor is wildgroei ontstaan aan ‘radicaliseringsonderzoeken’, wat ertoe heeft geleid dat het kaf moeilijk van het koren te scheiden is (de Graaf, 2017).

In deze studie zal stil worden gestaan bij de ontwikkeling van het radicaliseringsdebat. Is het debat in het afgelopen decennium veranderd en indien dit het geval is, op welk vlak? Hoe wordt radicalisering gedefinieerd door academici, politici en beleidsmakers? Tevens zal gereflecteerd worden op de fundamentele vraag hoe het begrip radicalisering heeft bijgedragen aan het voortschrijdend inzicht in de oorzaken van betrokkenheid bij terroristisch geweld. Deze vragen en uitgangspunten vormen de hoekstenen van deze studie naar de tot op heden voortdurende ontwikkeling van het concept radicalisering.

1.1.1 Wat is het probleem?

Hoewel ‘radicaliseringsstudies’ een relatief jong onderzoeksveld is, is het in het afgelopen decennium dusdanig uitgedijd dat het een tweetal uitdagingen teweeg heeft gebracht. Door het veelvoud aan onderzoeken en het aantal betrokkenen dat zich bezighoudt met het onderwerp is het complex geworden om orde te bewaren in het onderzoeksveld (de Graaf, 2017). Dit maakt het relatief ingewikkeld om overzicht te hebben van relevante onderzoeken die daadwerkelijk kunnen bijdragen aan het collectieve bewustzijn in het fenomeen en op welke wijze het een rol speelt in de betrokkenheid bij terrorisme. Daarnaast heeft de nieuwe impuls aan de discipline, als gevolg van recente ontwikkelingen zoals het uitreizigersfenomeen en het veelvoud aan literatuur over het onderwerp als resultaat hiervan, nog altijd niet geleid tot een sluitende en eenduidige definitie van het begrip (Neumann; 2013; de Graaf, 2017; Ferguson & Mcauley, 2019). Sterker nog, het brede palet aan definities en informatie leidt juist tot een inconsistente toepassing van het begrip in allerlei contexten door academici, politici en beleidsmakers die zich bezighouden met het onderwerp. Naast het ontbreken van internationale academische consensus over wat onder radicalisering wordt verstaan, ontbreekt het ook aan duidelijke kaders waarbinnen het begrip uitsluitend toegepast zou mogen worden (Sedgwick, 2010; Neumann, 2013). Hierover volgt meer in het tweede hoofdstuk van deze studie.

1.2 Doel- en vraagstelling

De wildgroei aan definities en toepassingen van het concept radicalisering bij het duiden van diverse fenomenen, heeft de discussie onder academici, politici en beleidsmakers op scherp gezet (Malthaner, 2017). Echter, een literatuurstudie waarin de definitie(s) van het begrip op een systematische wijze is onderzocht, ontbreekt. Dit onderzoek beoogt derhalve een bijdrage te leveren aan de genoemde lacune door de toegepaste definities van radicalisering in overheidsliteratuur en literatuur, welke is gepubliceerd in de wetenschappelijk lectuur te identificeren en te onderwerpen aan een *systematische kwalitatieve analyse*. Het onderzoek is deels *exploratief* en deels *verklarend*, doordat met de geïdentificeerde definities gereflecteerd wordt in hoeverre met het begrip radicalisering toegevoegde waarde is gecreëerd in het inzicht in de oorzaken van betrokkenheid bij terroristisch geweld of pogingen daartoe.

1.2.1 Onderzoeksvraag

Om de onderzoeksdoelstelling te realiseren is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: In hoeverre is met het begrip radicalisering toegevoegde waarde gecreëerd in het radicaliseringsdebat over oorzaken van betrokkenheid bij terroristisch geweld?

1.2.2 Deelvragen

De onderzoeksvraag valt uiteen in vijf deelvragen:

1. Wat is over wanneer en hoe de term ‘radicalisering’ is ontstaan?
2. Wat is de huidige stand van zaken inzake het radicaliseringsdebat?
3. Hoe wordt radicalisering gedefinieerd in de overheids- en wetenschappelijk literatuur?
4. Wat zijn de onderscheidende elementen van deze definities?
5. Wat zijn de problematische aspecten van deze definities?

1.3 Scope en methoden

Om te beginnen dient een tweetal aandachtspunten toegelicht te worden. Allereerst laat ‘radicalisering’ zich niet makkelijk vangen in een eenduidige en sluitende definitie om de eenvoudige reden dat er (nog) academische consensus is bereikt over de precieze definitie van het begrip. Hierdoor bestaan er verschillende definities van radicalisering die in diverse contexten worden gebruikt om bij die context horende fenomenen te duiden. Zodoende ligt de focus van dit onderzoek op processen van radicalisering zoals we in de huidige context kennen, namelijk radicaliseringsprocessen die in relatie worden gebracht met het ondermijnen of

verwerpen van de status quo. Dit heeft betrekking op zowel ideologie alsmede gedrag waarbij het individu overgaat tot actie dan wel de intentie heeft om dit te bewerkstelligen.

Ten tweede moet worden benadrukt dat het doel van het onderzoek niet is om extensief verslag te verstrekken van wetenschappelijk- en overheidsliteratuur inzake radicalisering in zijn algemeenheid. Dit is gezien de onderzoeksdoelstelling niet relevant. De onderzoeksopzet is *kwalitatief* van aard en middels *deskresearch* zullen de toegepaste definities van radicalisering in zowel academische als in de overheidsliteratuur geïnventariseerd worden. De inclusiecriteria, onderdeel van het *systematisch literatuuronderzoek* dat voor deze studie uitgevoerd zal worden, biedt ondersteuning bij de selectie publicaties die geïncludeerd zullen worden in dit onderzoek. Aanvullend hierop:

- Het onderzoek spitst zich toe op een drietal landen: Nederland, België en het Verenigd Koninkrijk. In hoofdstuk drie wordt nader ingegaan op de keuze voor de landselectie.
- Voor dit onderzoek is gekozen om enkel te richten op publicaties die zijn gepubliceerd in de tijdsperiode van 2010 tot en met 2019, omdat het gezien de maximale toegestane omvang van dit onderzoek niet realistisch en haalbaar is om alle relevante publicaties de revue te laten passeren.

1.4 Relevantie

1.4.1 Maatschappelijke relevantie

Het begrip radicalisering is inmiddels een geïnstitutionaliseerd begrip in beleids- en academische kringen alsmede in het breder publieke en politieke debat. De populariteit van het begrip heeft ertoe geleid dat er zelfs een zogenaamde radicaliseringsindustrie is ontstaan van organisaties, bedrijven en radicaliseringsexperts die handelingsperspectieven aanbieden over hoe om te gaan met radicalisering (Universiteit van Amsterdam, 2019). Echter, het concept radicalisering in deze onderzoeken lijkt zich veelal te beperken tot de (politieke) islam en individuen die deze geloofsleer belijden, wat onbedoelde effecten, zoals stigmatisering, op de samenleving heeft. Dit onderzoek poogt een bijdrage te leveren door de bestaande overheids- en wetenschappelijke literatuur inzake radicalisering middels het systematisch literatuuronderzoek te inventariseren en te analyseren, waarbij gekeken wordt naar de (toegepaste) definities van het begrip. De verworven inzichten kunnen waardevol zijn voor het bestuurlijke- en politieke debat, daar gereflecteerd wordt op bestaande discussies over het begrip, zoals de (onbedoelde) effecten en werking, de ambiguïteit en het normatieve gebruik van de term.

1.4.2 Wetenschappelijke relevantie

De uitdaging zit niet enkel in de toepassing van de term radicalisering in uiteenlopende contexten of de onbedoelde effecten op de samenleving die dit met zich meebrengt, maar ook de continue verandering van betekenis van het begrip zonder de bestaande af te schaffen (Coolsaet, 2019: 29). De term wordt veelvuldig toegepast, echter de zoektocht naar wat ‘radicalisering’ precies is, blijkt een frustrerende opgave te zijn (Schmid, 2013). Zo houden academici, politici en beleidsmakers zich bezig met het ontrafelen en duiden van radicalisering, maar lijkt het erop dat niet altijd over hetzelfde verschijnsel wordt gesproken (Fadil, de Koning & Ragazzi, 2019). Waar de een ‘radicalisering’ uitsluitend hanteert voor het duiden van ‘wat er gebeurt voordat de bom afgaat’ (Sedgwick, 2010: 479), past de ander het begrip bij het duiden van fenomenen als extremisme, gewelddadige extremisme, terroristisch geweld, orthodoxie enzovoorts. Het uitblijven van een internationale consensus bevestigt de verdeeldheid onder experts over de definitie en context waarin het begrip uitsluitend toegepast zou mogen worden. Tot op heden is geen systematisch literatuuronderzoek uitgevoerd naar de definitie van het begrip radicalisering zowel in wetenschappelijk- als in overheidsliteratuur en in hoeverre dit begrip heeft bijgedragen aan het inzicht in de betrokkenheid bij terroristisch geweld. Zodoende wordt met dit onderzoek gepoogd deze lacune op te vullen. Dit doet echter geenszins afbreuk aan eerder uitgevoerde onderzoeken naar de problematische aspecten van radicaliseringsstudies waarin de kwaliteit van onderzoeken ter discussie wordt gesteld (Neumann, 2013, Neumann & Kleinmann, 2013) en studies waarin de definitie van radicalisering centraal staat (Neumann, 2013; Sedgwick, 2010).

1.5 Leeswijzer

Dit onderzoek bestaat uit vijf (thematische) hoofdstukken. Het tweede hoofdstuk bouwt voort op het inleidende hoofdstuk en bespreekt de opkomst van het concept, de conceptualisatie van het begrip en de staat van het huidige radicaliseringsdebat. Hoofdstuk drie gaat in op de keuze voor het systematisch literatuuronderzoek, de zoektermen- en strategie en de inclusiecriteria. Het vierde hoofdstuk staat in teken van de analyse van de bevindingen. Het laatste hoofdstuk vat de meest relevante bevindingen samen en geeft antwoord op de deelvragen en de overkoepelende onderzoeksvraag.

Hoofdstuk 2

Conceptualisering van de term ‘Radicalisering’

2.1 Introductie

Dit hoofdstuk presenteert het theoretisch raamwerk waar dit onderzoek spreekwoordelijk op steunt en heeft het doel het bieden van een theoretisch fundament voor het analytisch deel van dit onderzoek. Er zal teruggeblikt worden op het ontstaan van het concept ‘radicalisering’, waarna de conceptualisatie van het begrip aan bod komt. Tot slot wordt het radicaliseringsdebat op hoofdlijnen toegelicht.

2.2 ‘Radix’: terug naar de wortels

De ontstaansgeschiedenis van het begrip ‘radicalisme’ of ‘radicalisering’ kan als vertrekpunt dienen bij het begrijpen hoe de betekenis door de jaren heen is gecultiveerd en uiteindelijk stevig verankerd is komen te liggen in het beleids- en politiek domein, maar ook in het alledaagse taalgebruik van menigeen in het Westen. In het ‘Etymologisch woordenboek van het Nederlands’ wordt de term gedefinieerd als: ‘’grondig, geheel en al, zeer ingrijpend’’ (Philippa, 2007). De term ‘radicalisme’ is ontleend aan het Franse woord *radical*, dat zijn oorsprong vindt in het Latijnse woord ‘radicalis’ en welke betrekking heeft op de ‘wortel’ of het ‘fundament’, in het Latijns ‘radix’ (Philippa, 2007; Schmid, 2013). De term heeft verschillende ontwikkelingen in betekenis doorgemaakt. Zo werd het begrip door het Woordenboek der Nederlandsche Taal in 1787 omschreven als ‘’grondig’’, refererend aan ‘’de radicale uitroeiing van de kwaal’’ (Philippa, 2007).

De term werd in de 17^e eeuw voor het eerst in politieke context gebruikt toen ‘radicale hervorming’ geëist werd door Charles James Fox, die in 1797 het algemeen mannenkiesrecht introduceerde in het Verenigd Koninkrijk (Encyclopaedia Britannica, 1998). Sindsdien wordt de introductie van de term in de politieke context toegeschreven aan Charles James Fox. Destijds werd met de term gerefereerd aan individuen die de beweging voor parlementaire hervorming steunden. De term kreeg uiteindelijk in 1815 een nieuwe betekenis: ‘’geneigd tot ingrijpende politieke hervormingen’’ (Philippa, 2007). De term ‘radicaal’ komt daarnaast ook voor in de Franse geschiedenis. Tijdens de Franse Revolutie die plaatsvond van 1789 tot 1795 kwam de zogenaamde ‘derde stand’, de burgerij, in opstand tegen de absolute monarchie van Lodewijk XVI. ‘Radicalen’, enerzijds gevormd door de lagere klassen en anderzijds door welgestelde burgerij eisten grondige hervormingen en gelijke rechten. Onder druk van deze

beweging werden de macht en privileges van de adel en de geestelijkheid ter discussie gesteld, resulterend in het terugdringen ervan (Woldring, 1989: 35-37). De Franse Revolutie gestart door de "Radicalen" heeft uiteindelijk een invloedrijke omwenteling in de politiek teweeggebracht, namelijk de doorbreking van de Franse standensamenleving die bestond uit de aristocratie, de geestelijkheid en de 'burgerij', met als resultaat: diepingrijpende en blijvende hervormingen in Frankrijk en de rest van Europa (Woldring, 1989). In Nederland kreeg de term in de 19^e eeuw plaats in de naam van politieke partijen, namelijk de 'Radicale' Bond, de verre voorloper van de VVD en de Politieke Partij 'Radicalen', een van de directe voorlopers van Groenlinks (Philippa, 2007). Zowel in Engeland als in Frankrijk en Nederland werd 'radicalisme' destijds geassocieerd met wat in de huidige samenleving als progressieve en emancipatoire idealen worden beschouwd. Inmiddels wordt in de contemporaine Westerse samenleving de term 'radicalisme' gebruikt om politieke, economische of religieuze fanatisme te duiden. Inherent hieraan wordt de opinie van een gepercipieerde 'radicaal' in het huidige politieke klimaat afgedaan als extreem en niet passend binnen de democratische rechtsorde.

2.3 Conceptualisatie van 'radicalisering'

De term 'radicalisering' wordt wereldwijd toegepast, echter de zoektocht naar de precieze betekenis ervan, waardoor het veroorzaakt wordt en welke interventiemogelijkheden effectief zijn om vermeende geradicaliseerde individuen te 'de-radicaliseren' bleek al bij aanvang een frustrerende opgave te zijn (Schmid, 2013). Het ontbreken van een afgebakende definitie van het begrip, het gebrek aan kwalitatieve empirische data, welke verklaard kan worden door de moeilijk te bereiken onderzoeksgroep van geradicaliseerde individuen, én de veelzijdigheid van factoren die een (mogelijke) rol (zouden) spelen in het radicaliseringsproces bevestigen dat dit in de recentere jaren niet is veranderd (Ferguson & McAuley, 2019). Nog altijd is 'radicalisering' een omstreden en een beladen term binnen het wetenschappelijke, politieke- en beleidsdomein.

Ook over de intrede van de term 'radicalisering' in de wetenschap om daden van terroristisch geweld te duiden, lijken academici van mening te verschillen. Sedgwick (2010), bijvoorbeeld, betoogt dat de term al voor 2001 sporadisch in de academische wereld werd gebruikt en incidenteel werd genoemd in de pers. Dit impliceert dat het concept 'radicalisering' om processen voorafgaand aan terroristisch geweld te beschrijven, al voor de aanslagen op 11 september 2001 tot een bescheiden hoogte geïnstitutionaliseerd was in de wetenschap. Volgens Sedgwick (2010) nam het gebruik van het concept kort na de 9/11 aanslagen gestaag toe, met een hoogtepunt in de periode van 2005 tot en met 2007 door de opkomst van het 'home-grown'

terrorisme in Europa, refererend aan de aanslagen in Madrid in 2004 en in Londen in 2005. Neumann (2008) betoogt weer dat er een gedegen discours bestaat over de grondoorzaken van terrorisme (maar verwijst er niet naar met het concept ‘radicalisering’), welke terug te herleiden is naar de jaren ’70. Volgens de auteur bleek juist in de nasleep van de aanslagen op 11 september 2001 het een frustrerende opgave te zijn om te spreken over de zogenaamde wortels van terrorisme (Neumann, 2008). Critici beweerden namelijk dat het een poging was om de terreurdaden van terroristen te rechtvaardigen (Neumann, 2008). Hierbij moet de kanttekening worden gemaakt dat dit waarschijnlijk voor het politieke klimaat in Amerika gold. Volgens de Graaf (2017) groeide na de aanslagen in 2001 juist de belangstelling om niet enkel terroristisch geweld te onderzoeken, maar ook te onderzoeken wat individuen beweegt tot het plegen van aanslagen. Het is onduidelijk of de onderzoeker hiermee naar de mondiale context verwijst of dat de ‘groeierende belangstelling’ uitsluitend voor de Europese context gold. Zodoende werd volgens de Graaf met het toetreden van (sociale) psychologie in het onderzoeksveld van terrorismestudies gepoogd om de motieven en beweegredenen van terroristen in kaart te brengen. Dit resulteerde uiteindelijk in dat onderzoek naar terroristen en hun motieven verbreed werd met de introductie van het omstreden concept ‘radicalisering’ (de Graaf, 2017).

In het politieke- en beleidsdomein heeft Nederland een cruciale rol gespeeld in de conceptualisatie van het begrip radicalisering. Het begrip werd door de toen Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD), tegenwoordig de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), in 2001 geïntroduceerd met als doel om over een concept te beschikken dat het mogelijk zou maken om het hypothetische verband tussen de mislukte integratie van (voornamelijk Marokkaanse) immigranten en de groeiende veiligheidsrisico’s te duiden (Fadil, de Koning & Ragazzi, 2019). De moord op Theo van Gogh in 2004, gepleegd door een individu met de Marokkaanse achtergrond bevestigde de door BVD gepercipieerde link tussen de mislukte integratie en de toenemende veiligheidsrisico’s in de Nederlandse samenleving (Fadil et al., 2019). Dit leidde tot het nader onderzoeken van het concept en al gauw werd radicalisering in de Nederlandse politieke en beleidskringen begrepen als ‘het proces dat het gebruik van geweld aanmoedigt of stimuleert’ (Fadil et al., 2019: 4). Ook het zuiderbuurland België werd geconfronteerd met vergelijkbare uitdagingen doordat het net als Nederland immigranten uit Marokko en Turkije heeft verwelkomd in de jaren ’60. België nam het concept en de Nederlandse betekenis ervan over om net als Nederland de groei in veiligheidsrisico’s te duiden. Het concept ‘infiltreerde’ geleidelijk de Europese beleidsarena in Brussel en bereikte ook zo de rest van Europa. In 2004 werd het concept uiteindelijk opgenomen in een intern terrorismebestrijdingsdocument van de Europese Unie (Fadil, de Koning & Ragazzi, 2019).

De aanslagen in Madrid in 2004 en Londen in 2005 hebben de aandacht verder gevestigd op het concept voor het duiden van ‘home-grown’ terrorisme. Immers, de daders van de aanslagen in Madrid en Londen waren –in tegenstelling tot de daders van de 9/11 aanslagen– van eigen bodem. Zodoende werd ‘radicalisering’ begrepen als *“a process that proceeds the possible usage of violence, and fits within an ever more expanding reach into these preventive measures and policies”* (Fadil et al., 2019: 4). De Nederlandse kennis en koers op het gebied van ‘de-radicalisering’, ontwikkeld aan het eind van de jaren ’90 en aan het begin van 2000 en welke bekendstaat als de ‘brede benadering’ werd prompt geadopteerd door het Verenigd Koninkrijk in de nasleep van de bomaanslagen in Londen in juli 2005 (Fadil et al., 2019). De brede benadering werd omschreven als de aanpak die gericht is op de preventie van radicaliseringsprocessen die mogelijk kunnen leiden tot terrorisme (Abels, 2012). Volgens Fadil et al. (2019) zouden enkele onderzoekers beweren dat de Nederlandse invloed een grote rol heeft gespeeld voor het fundament van het Britse ‘PREVENT’-programma, dat onderdeel uitmaakt van het brede terrorismebestrijdingsprogramma ‘CONTEST’. Vóór deze aanslagen lag de focus van Britse contraterrorismebeleid namelijk op de dreiging van buitenaf (Wittendorp, de Bont, de Roy van Zuijdewijn & Bakker, 2017). Een preventieve aanpak welke gericht is op het voorkomen van terroristische aanslagen op eigen bodem was niet onbekend voor het Verenigd Koninkrijk, maar werd na de aanslagen op 11 september 2001 nog als overbodig geacht. Na de aanslagen in 2005 werd preventie van home-grown terrorisme onderdeel gemaakt van het Britse contraterrorismebeleid (Wittendorp et al., 2017). De context van het drietal landen wordt in hoofdstuk vier nader toegelicht.

2.4 Het radicaliseringsdebat

Het radicaliseringsdebat wordt gekenmerkt door een aantal onderwerpen, die grofweg in te delen zijn in drie hoofdcategorieën. Allereerst bestaat er discussie over het ontbreken van consensus over de definitie van het begrip in de internationale gemeenschap. Sedgwick waarschuwde al in 2010 voor de implicaties die dit met zich meebrengt. Volgens de auteur hanteren academici, politici en beleidsmakers allen een eigen definitie voor radicalisering, wat een eenduidige interpretatie en toepassing van het begrip in de weg zit. Sedgwick (2010) licht verder toe dat de term daarnaast in ten minste drie verschillende contexten wordt toegepast: de veiligheidscontext, de integratiecontext en in het buitenlandsbeleid context (p. 479). Omdat elk van deze contexten een andere agenda heeft, wordt het begrip ‘radicaal’ gebruikt om bij die context horende fenomenen te definiëren en dus niet hetzelfde betekent als wanneer dit in een ander context zou worden toegepast (Sedgwick, 2010). Sedgwick (2010) merkt daarbij dat

het hanteren van het begrip radicalisering om verschijnselen in uiteenlopende contexten te duiden verwarring veroorzaakt bij professionals die zich bezighouden met het fenomeen. Zo wordt het begrip radicalisering namelijk ook gebruikt om fenomenen zoals extremisme en gewelddadige extremisme te duiden (Stephens, Sieckelinck & Boutelier, 2019). In enkele gevallen staat radicalisering zelfs synoniem voor deze begrippen. De Belgische auteur Benyaich (2015) legt uit dat de drie begrippen zich op een continuüm bevinden en dus in elkaar kunnen overlopen, maar het onderbrengen van de drie begrippen onder de noemer ‘radicalisme’ leidt volgens hem tot het risico dat het een nietszeggend begrip wordt (p. 9). Daarnaast wijst Neumann (2013) net als Sedgwick op de afbakeningsimplicaties van het begrip ‘radicalisering’. Zo zou volgens Neumann (2013) sprake zijn implicaties voor het ‘eindpunt’ van het zogeheten ‘radicaliseringsproces’ (p. 874), waar hij refereert aan het punt van dat radicalisering overgaat in terrorisme. Daarnaast betoogt de auteur dat het begrip ‘vaag’ en ‘contextafhankelijk’ en dat het niet per se als een probleem beschouwd hoeft te worden dat onderzocht dient te worden (p. 876).

De tweede discussie gaat over de wildgroei aan onderzoeken die het fenomeen van radicalisering proberen te verklaren. De Graaf (2017) waarschuwt dat door het veelvoud aan onderzoeken over dit fenomeen en de inmenging van praktijkprofessionals tot het verlies van overzicht van waardevolle en kwalitatieve discussies en trends binnen de discipline. Omdat radicaliseringsstudies overstreden, beladen en gepolitiseerd zijn, vindt de Graaf (2017) daarnaast ook dat onderzoekers in dit veld (niet alleen academici, maar ook onderzoekers die opereren binnen de overheid of de vrije markt) kleur moeten bekennen en de plicht moeten voelen om de complexiteit van het onderwerp zoveel mogelijk weg te nemen. Volgens de onderzoeker kan dit worden gedaan door stil te staan bij het feit dat onderzoek ‘’speelbal is van de macht’’, nieuwe bronnen aan te boren en hierover transparantie te bieden (de Graaf, 2017: 24-25). De discussie omvat daarnaast ook het ontbreken van reflectie op de studies die gedaan zijn naar radicalisering (de Graaf, 2017; Fadil, de Koning & Ragazzi, 2019). Hierdoor blijft de vraag in hoeverre de beschikbare studies een bijdrage hebben geleverd in het begrijpen van de betrokkenheid bij terroristisch geweld, onbeantwoord.

Tot slot gaat de derde discussie over de focus van radicaliseringsstudies en de implicaties die hiermee gepaard gaan. Fadil, de Koning & Ragazzi (2019) leggen uit dat radicalisering vaak in relatie wordt gebracht met moslims en de (politieke) Islam, wat leidt tot stigmatisering van deze specifieke groep in de meeste Westerse samenlevingen. De auteurs leggen daarnaast uit dat het huidige politiek klimaat weinig ruimte biedt voor rationele argumenten, omdat daar waar het gaat over radicalisering, Islam en moslims relatief veel

emoties spelen (Universiteit van Amsterdam, 2019). Dit beperkt de ruimte voor onderzoekers om het fenomeen vanuit een alternatief perspectief te belichten, simplificaties weg te nemen of om rationele argumenten in te brengen. Iets waar de Graaf al in 2017 voor pleitte, namelijk het vermijden van het eenzijdig beeld dat bestaat over radicalisering.

Hoofdstuk 3

Methodologische verantwoording

3.1 Introductie: systematisch literatuuronderzoek

Zoals reeds in het inleidende hoofdstuk is beschreven wordt met dit onderzoek gepoogd een bijdrage te leveren aan de eerdergenoemde lacune door de toegepaste definities van het concept radicalisering te inventariseren en deze te onderwerpen aan een kwalitatieve analyse. Gezien de onderzoeksdoelstelling zich beperkt tot overheids- en wetenschappelijk literatuur, leent systematisch literatuuronderzoek zich hier als onderzoeksstrategie goed voor. Systematisch literatuuronderzoek is namelijk een methode om grotere hoeveelheden informatie te identificeren en te evalueren waarnaar geen, weinig of juist veel onderzoek is gedaan (Petticrew & Roberts, 2008). De volgende paragraaf gaat hier uitgebreider op in.

3.1.1 Wat is systematisch literatuuronderzoek?

Systematisch literatuuronderzoek vindt zijn oorsprong in de medische wetenschappen, maar wordt tegenwoordig steeds vaker toegepast in de sociale wetenschappen (Weber, 2011). Dit type onderzoek wordt uitgelegd als: ‘‘het proces van systematisch lokaliseren, waarderen en synthetiseren van onderzoeksresultaten, verkregen met wetenschappelijk onderzoek, met als doel een betrouwbare analyse en overzicht te krijgen’’ (Weber, 2011: 2). Systematisch literatuuronderzoek verschilt van het traditionele literatuuronderzoek, waarin bestaand onderzoek op een subjectieve en verhalende manier wordt samengevat en geïnterpreteerd (Weber, 2011). Het laatste wordt ook wel ‘onderzoeksjournalistiek’ genoemd (Greenhalgh, 1997). Volgens Greenhalgh (1997) wordt met het laatste net zo lang gezocht totdat de onderzoeker informatie tegenkomt die strookt met zijn of haar eigen theorie. Hierdoor kunnen door de zogenaamde ‘cherry picking’ methode relevante theorieën worden geëxcludeerd met als gevolg dat niet tegemoet wordt gekomen aan de objectiviteit en grondigheid van het onderzoek. In tegenstelling tot ‘onderzoeksjournalistiek’ wordt aan gefundeerd wetenschappelijk onderzoek hoge eisen gesteld aan aspecten als validiteit, betrouwbaarheid, relevantie en volledigheid (Weber, 2011). In haar artikel legt Greenhalgh (1997) uit dat dit de aanleiding is geweest waarom de wetenschap op zoek is gegaan naar een literatuuronderzoeksmethodiek die expliciet en repliceerbaar is.

3.2 Methode

Het systematisch literatuuronderzoek verloopt grofweg in twee fasen: (1) voorbereiding en (2) het feitelijke literatuuronderzoek. In de volgende sub paragrafen wordt ingegaan op elk van deze fasen.

3.2.1 Voorbereiding

In de eerste fase, de voorbereiding, staat het formuleren van de inclusiecriteria en de zoektermen centraal. Deze zijn geformuleerd aan de hand van de centrale onderzoeksvraag- en doelstelling.

Inclusiecriteria

Er zijn vier criteria vastgesteld om te bepalen of een publicatie in dit onderzoek wordt geïncludeerd. Het eerste criterium is de volledige beschikbaarheid van een publicatie. Voor wetenschappelijk literatuur geldt dat enkel ‘peer reviewed’ publicaties worden geïncludeerd, welke *full-text* beschikbaar zijn via de zoekmachine ‘Web of Science’. Omdat er voor overheidsliteratuur geen soortgelijke database bestaat als ‘Web of Science’, worden enkel artikelen geïncludeerd welke door officiële overheidsinstanties zijn gepubliceerd én die eveneens full-text beschikbaar zijn voor de onderzoeker. Hierbij wordt uitsluitend gekeken naar overheidsdocumenten op het nationale niveau. Publicaties die slechts gedeeltelijk beschikbaar zijn, en de zogenaamde *grijze literatuur*, publicaties die niet in bibliografieën terug te vinden zijn, zoals rapporten van (niet-)officiële instanties, werkdocumenten, ‘interne documenten’, opiniestukken, kamerbrieven, boek reviews en krantenartikelen vallen derhalve buiten het bereik van dit onderzoek.

Ten tweede worden enkel studies en overheidsdocumenten geïncludeerd welke in de periode 2010 tot en met 2019 zijn gepubliceerd en waarvan de voertaal Engels hetzij Nederlands is. Ten derde worden alleen studies geïncludeerd die toegespitst zijn op Nederland, België en/of het Verenigd Koninkrijk. De keuze voor deze landselectie is gebaseerd op het gegeven dat deze landen het concept ‘radicalisering’ relatief vroeg hebben geïnstitutionaliseerd in hun beleid. Tot slot worden enkel studies meegenomen met radicalisering als primair onderwerp of als één van de primaire onderwerpen. In paragraaf 3.3 wordt hier nader op ingegaan.

Zoektermen- en methoden

De tweede stap is het formuleren van zoektermen welke gebruikt zullen worden om naar studies te zoeken via de eerdergenoemde zoekmachine Web of Science en voor overheidsliteratuur via de overheidswebsites van het desbetreffende land. Dit zijn de volgende zoektermen: ‘radicalization’ OF ‘radicalisation’, ‘radicalisering’ OF ‘radicalising’ OF ‘radicalizing’, ‘radicalisme’ OF ‘radicalism’, ‘de-radicalisering’ OF ‘de-radicalisation’ OF ‘counter radicalization’ OF ‘voedingsbodem terrorisme’ OF ‘breeding ground terrorism’, ‘grondoorzaken terrorisme’ OF ‘root causes terrorism’.

3.2.2 Het feitelijke literatuuronderzoek

De tweede fase van het onderzoek, het feitelijke literatuuronderzoek, bestaat uit datacollectie, datasetselectie en data-extractie. Voor de datacollectie- en selectie worden de eerdergenoemde database, zoektermen- en methoden ingezet. Tijdens de eerste selectie zal op basis van de titel en de beschikbare abstracts of managementsamenvattingen van de verzamelde publicaties bepaald worden of deze aan de eerdergenoemde inclusiecriteria voldoen. Publicaties die niet aan de inclusiecriteria voldoen zullen direct worden uitgesloten van het onderzoek.

Hierna volgt het proces van data-extractie. Hierbij worden de overgebleven publicaties in hun volledigheid geanalyseerd met de onderzoeksvraag en deelvragen in het achterhoofd. In dit proces worden de volgende gegevens uit de publicaties geëxtraheerd:

- Auteur
- Titel van publicatie
- Tijdschrift (voor de overheidsliteratuur wordt gekeken naar type publicatie)
- Land²
- Onderzoeksontwerp³
- Definitie radicalisering
- Onderscheidende kenmerken definitie
- Problematische kenmerken definitie

Bij elke publicatie wordt de vraag gesteld: ‘in hoeverre wordt met de aangereikte definitie toegevoegde waarde gecreëerd voor het begrijpen van de oorzaken van betrokkenheid bij terroristisch geweld? Met toegevoegde waarde wordt in deze context gerefereerd aan de mate

² Geldt enkel voor de wetenschappelijke publicaties, omdat voor de overheidspublicaties gericht wordt gezocht naar publicaties van het specifieke land.

³ Idem.

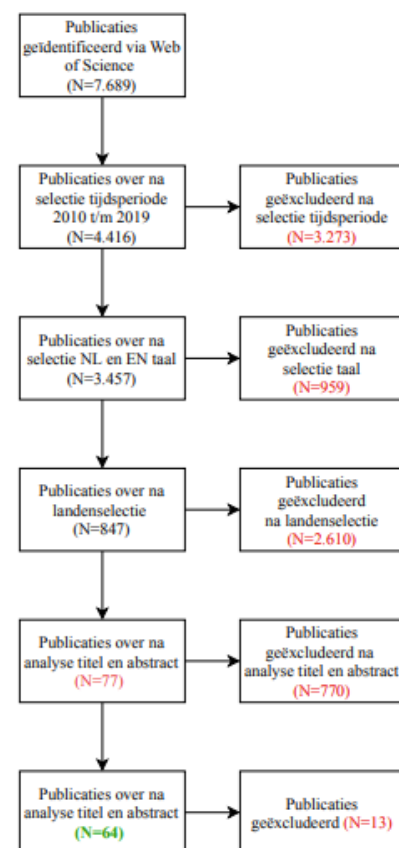
waarin de definities bijdragen aan helderheid en nuance. Hierbij wordt ook gekeken of er sprake is van overlap met andere terminologie.

3.3 Resultaten

De datacollectie- en selectie heeft resultaten opgeleverd, die in de onderstaande sub paragrafen nader worden toegelicht. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen wetenschappelijke en overheidspublicaties.

Wetenschappelijke literatuur

Als eerst werd met de eerdergenoemde zoektermen op Web of Science gezocht naar relevante publicaties voor dit onderzoek. De eerste zoekpoging, bestaande uit enkel de zoektermen, heeft 7.689 publicaties opgeleverd. Vervolgens werd de zoekopdracht verfijnd door het specifieke tijdsbestek van 2010 tot en met 2019 te selecteren. Hierdoor vielen 3.273 studies buiten het bereik van dit onderzoek en bleven nog 4.416 potentiële publicaties over. De zoekopdracht werd wederom verder verfijnd door de Nederlandse en Engelse taal te selecteren. Van de 4.416 publicaties bleven er 3.457 over, welke in een van de twee talen zijn gepubliceerd. Door de landen Nederland, België en het Verenigd Koninkrijk te selecteren, bleven er uiteindelijk 847 publicaties over. Tot slot volgde de tweede stap, namelijk het analyseren van de overgebleven publicaties op titel en abstract om vast te stellen of ‘radicalisering’ één van de primaire onderwerpen is. Dit leverde 77 bronnen waarvan er uiteindelijk **64** geschikt bleken te zijn voor dit onderzoek. De overige 13 publicaties bleken namelijk niet ‘full-text’ beschikbaar te zijn en in enkele gevallen bleek ‘radicalisering’ niet een primair (of een van de primaire) onderwerp(en) te zijn. Zie Figuur 1 voor de schematische weergave van de datacollectie.

Figuur 1. Schematische weergave datacollectie

Overheidsliteratuur

Voor de overheidsliteratuur verliep het feitelijke literatuuronderzoek nagenoeg hetzelfde, op de datacollectie na. Omdat er voor de overheidsliteratuur niet specifiek een database bestaat waar

relevante publicaties van de geselecteerde overheden terug te vinden zijn, is ervoor gekozen om de datacollectie in twee stappen uit te voeren. Allereerst werd met de eerdergenoemde zoektermen op de overheidswebsites⁴ van de desbetreffende landen gezocht naar relevante publicaties. Tevens is de zoekmachine Google ingezet om naar relevante overheidspublicaties te zoeken, waarbij is gezocht met de eerdergenoemde zoektermen en de toevoeging van de volgende zoektermen: ‘Nederlands overheid’, ‘Belgisch overheid’, ‘Brits overheid’ en ‘beleid’ en het Engelse equivalent van deze zoektermen.

Als tweede stap werd het onderzoek van Wittendorp et al. (2017) ingezet. In dit onderzoek wordt de aanpak van terrorisme en radicalisering van een zevental landen (waaronder Nederland, België en het Verenigd Koninkrijk) geanalyseerd aan de hand van relevante (nationale) overheidsdocumenten. De derde stap die volgde is de dataselectie van de overheidspublicaties, waarbij de titel en managementsamenvatting is geanalyseerd om te bepalen of de publicatie geïnccludeerd wordt. Dit proces leverde uiteindelijk in totaal **27** geschikte overheidspublicaties op. In het volgend hoofdstuk wordt dieper ingegaan op het aantal publicaties per land en de kenmerken van de geïnccludeerde wetenschappelijke- en overheidspublicaties.

⁴ Voor de Nederlandse overheidsliteratuur is gezocht op: www.rijksoverheid.nl. Voor de Belgische overheidsliteratuur is gezocht op: www.belgium.be en voor Britse overheidsliteratuur is gezocht op www.gov.uk.

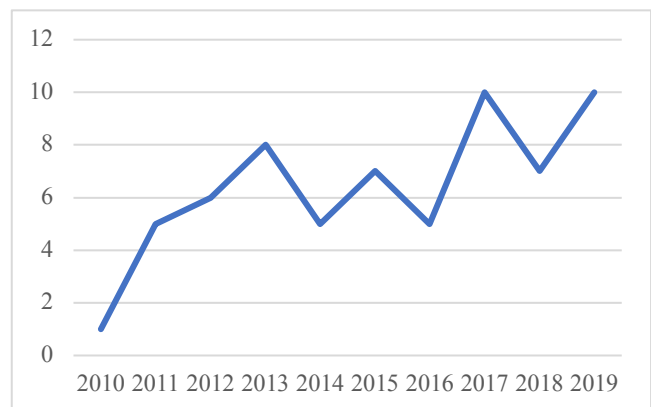
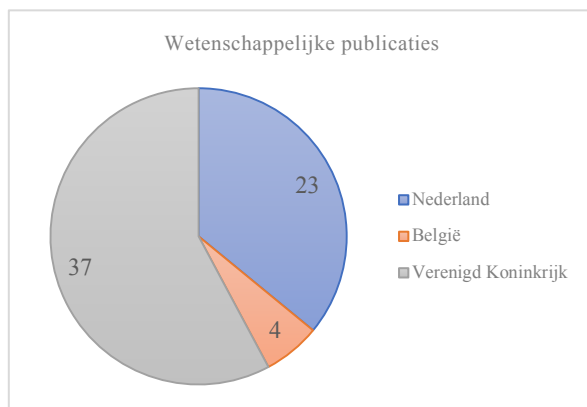
Hoofdstuk 4

Resultaten en analyse

4.1 Introductie

Dit hoofdstuk staat in teken van de resultaten die het systematisch literatuuronderzoek heeft opgeleverd en de analyse van deze resultaten. Alvorens de resultaten en analyse per land zal worden gepresenteerd, wordt eerst een algemeen beeld geschetst van het totaal aantal geïnccludeerde wetenschappelijke- en overheidspublicaties, gesorteerd op publicatiejaar.

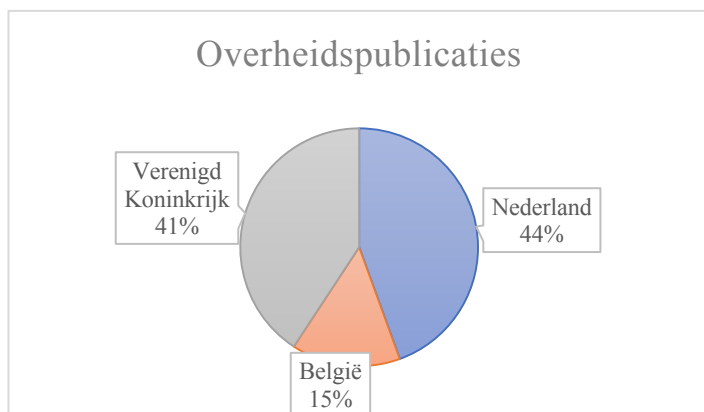
Het zoekproces via Web of Science heeft uiteindelijk **64** (wetenschappelijke) publicaties opgeleverd die binnen de scope van dit onderzoek vallen. Het grootste percentage publicaties dat geïnccludeerd is in dit onderzoek is afkomstig van het Verenigd Koninkrijk met 58%. Het aandeel Nederlandse en Belgische publicaties zijn respectievelijk 36% en 6%. Figuur 2 geeft het aantal publicaties per land weer.

Figuur 2. Aantal geïnccludeerde wetenschappelijke publicaties per land Figuur 3. Distributie geïnccludeerde publicaties per jaar

Figuur 3 geeft het aantal geïnccludeerde publicaties weer, gesorteerd op publicatiejaar. Van het totaal aantal geïnccludeerde artikelen is slechts één artikel gepubliceerd in 2010. Het grootste aandeel geïnccludeerde artikelen is gepubliceerd in 2017 en 2019 met elk tien artikelen, gevolgd door het aantal artikelen dat in 2013 en 2015 is gepubliceerd met respectievelijk acht en zeven.

De overheidspublicaties (N=27) bestaan uit twaalf Nederlandse publicaties (41%), vier Belgische publicaties (15%) en elf Britse publicaties (41%), zie Figuur 4. De distributie van de geïnccludeerde overheidspublicaties wordt per land toegelicht in de hierop volgende paragrafen.

Figuur 4. Overzicht geïncludeerde overheidspublicaties per land

4.2 Nederland

4.2.1 De Nederlandse context

De term ‘radicalisering’ kent een lange historie in Nederland, die teruggaat naar de jaren zeventig. Sinds de Molukse treinkapingen en gijzelingsacties op de Nederlandse bodem toen, wordt terrorisme en het proces voorafgaand hieraan, het zogeheten ‘radicaliseringsproces’, als een gewichtige bedreiging beschouwd voor de Nederlandse democratische rechtsorde (Binnenlandse Veiligheidsdienst, 2001: 11). De Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) die zich toen voornamelijk bezighield met het tegengaan van communistische beïnvloeding door (niet-)statelijke actoren, ging zich vanaf toen ook op terrorisme richten (Wittendorp et al., 2017). Zodoende werd de Ambtelijke Stuurgroep Terroristische Acties (ASTA) gedelegeerd verantwoordelijk gemaakt voor de coördinatie van de samenwerking van politie, justitie en de BVD. De kerngedachte achter de Nederlandse aanpak van terrorisme, welke bekend staat in de internationale gemeenschap als ‘The Dutch Approach’, is een dialoog met de daders aan te gaan waar dat kan en ingrijpen waar dat moet (Wittendorp et al., 2017).

Met het verschijnen van het jaarverslag van de BVD in 1999 waarin gerapporteerd is over de activiteiten van de dienst, werd duidelijk dat er sprake was van een specifiek beleidsdomein voor terrorismebestrijding en dat dit tot een van de aandachtsgebieden behoorde van de BVD (Wittendorp et al., 2017). De aanpak van terrorisme kreeg echter vorm na de aanslagen in de Verenigde Staten op 11 september 2001, toen het ‘Actieplan terrorismebestrijding en veiligheid’ in oktober van datzelfde jaar werd geïntroduceerd (Wittendorp et al., 2017). Een beleidsvisie op dit onderwerp volgde in 2003, toen de ‘brede benadering’ welke al in 1999 door de BVD is ontwikkeld, in de nota ‘Terrorisme en de bescherming van de samenleving’ officieel werd benoemd tot kabinetsbeleid (Wittendorp et al., 2017: 18). Na het afreizen van twee jongens uit Eindhoven naar Kashmir voor de jihad eind 2001, die daar door een confrontatie met Indiase troepen de dood vonden, groeide het algemeen besef in Nederland dat naast terrorismebestrijding het eveneens van belang is om ‘radicaliseringsprocessen in een vroegtijdig stadium te onderkennen en een halt toe te roepen’ (Abels, 2012: 2). Zodoende kreeg de term radicalisering plaats in de ‘brede benadering’. De brede benadering, welke school heeft gemaakt in onder andere het Verenigd Koninkrijk en België, is gericht op interventies op het gebied van veiligheid, welzijn en sociale cohesie die gezamenlijk worden ingezet in de strijd tegen terrorisme en de voedingsbodem die de bereidheid hiertoe vergroten (Douglas, de Graaf, Klem, Schifflers, van den Bos & Noordegraaf,

2019; Abels, 2012). Uitgangspunt van de brede benadering is de geweldloze aanpak waarmee de preventieve maatregelen uitgevoerd dienden te worden.

Na de moord op Theo van Gogh in 2004 werd (op lokaal niveau) geïnvesteerd in de aanpak van radicalisering en polarisatie, echter werd dit na 2010 weer afgebouwd (Douglas et al., 2019). Met het uitreizigersfenomeen in 2011 en de opkomst van ISIS in 2013 werd de investering wederom opgeschroefd toen bleek dat het steeds meer personen met jihadistische intenties is gelukt om uit te reizen naar Syrië en Irak. Door de bedreiging die hiervan uitgaat voor de Nederlandse (democratische) rechtsorde werd het onderwerp opnieuw urgent bevonden en werd het geplaatst op de politieke en bestuurlijke agenda. In de daaropvolgende jaren is de aandacht ook (geleidelijk) komen te liggen op links- en rechtsextremisme welke (kunnen) leiden tot de verstoring van de publieke orde (Douglas et al., 2019).

4.2.1 Overheidspublicaties

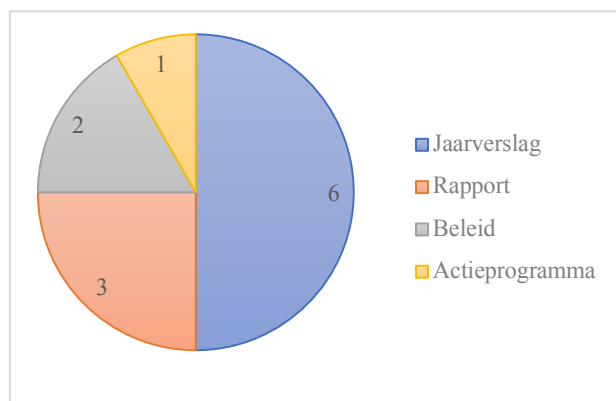
In totaal zijn twaalf overheidspublicaties geïnccludeerd (zie Tabel 1, Bijlage 1). Hierover gaan de volgende sub paragrafen.

Kenmerken van de geïnccludeerde publicaties

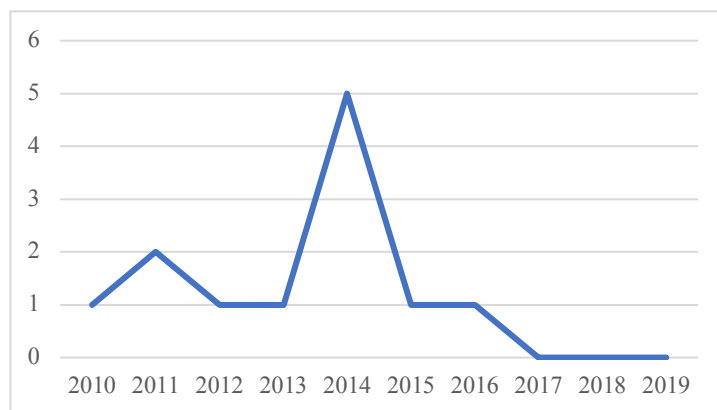
Het merendeel, zes publicaties, betreft een jaarverslag. Figuur 5 geeft inzicht in het type van de overige geïnccludeerde overheidspublicaties. Het datacollectie- en selectieproces heeft publicaties opgeleverd van AIVD, NCTV en de Rijksoverheid, respectievelijk met zeven, drie en twee publicaties. Opvallend is dat het onderwerp radicalisering (prominente) aandacht heeft gekregen in de terugkerende jaarverslagen van AIVD in de periode 2010 t/m 2014. Hierna zwakte de aandacht voor het onderwerp af. In de jaarverslagen 2015 t/m 2018⁵ van de dienst wordt nauwelijks gesproken over het onderwerp.

Vijf en twee van de twaalf geïnccludeerde publicaties zijn gepubliceerd, respectievelijk in 2014 en 2011. Figuur 6 geeft de distributie van de (overige) geïnccludeerde publicaties weer. Er is geen enkele publicatie geïnccludeerd in de periode 2017 t/m 2019.

⁵ 2019 is niet meegenomen omdat dit in 2020 is gepubliceerd en dus buiten de scope van dit onderzoek valt.

Figuur 5. Type overheidspublicaties NL dat geïncludeerd is in dit onderzoek.

Figuur 6. Distributie geïncludeerde overheidspublicaties Nederland

Definitie van radicalisering

Van belang is eerst inzicht te krijgen in het aantal publicaties waarin het begrip radicalisering is gedefinieerd. In acht van de twaalf geïncludeerde overheidspublicaties is het begrip radicalisering gedefinieerd. Zo hanteert de AIVD in zijn jaarverslagen in de tijdsperiode van 2010 t/m 2013 dezelfde definitie voor radicalisering, namelijk: ‘‘De groeiende bereidheid om diepgrijpende veranderingen in de samenleving (eventueel op ondemocratische wijze) na te streven en/of te ondersteunen, die op gespannen voet staan met of een bedreiging kunnen vormen voor de democratische rechtsorde.’’ In 2014 werd in het jaarverslag over kalenderjaar 2013 de definitie aangevuld met: ‘‘de groei in de richting van extremisme’’. In het daaropvolgende jaar, in het jaarverslag over kalenderjaar 2014, is het begrip niet gedefinieerd.

In 2014 werden de ‘Handreiking aanpak van radicalisering en terrorismebestrijding op lokaal niveau’ en het rapport ‘Het mondiaal jihadisme. Een fenomeenanalyse en reflectie op radicalisering’ geïntroduceerd (NCTV, 2014). In beide documenten is radicalisering een prominent onderwerp, echter ontbreekt het aan een afgebakende en sluitende definitie van het begrip. Het ontbreken van een definitie brengt een aantal implicaties teweeg die nader toegelicht worden.

Onderscheidende elementen van definitie

In alle aangereikte definities in de geïncludeerde overheidspublicaties wordt radicalisering uitgelegd als een proces, dat zich over een tijdsperiode afspeelt en verschillende factoren en dynamiek omvat. De eerdergenoemde definitie in de jaarverslagen van 2010 t/m 2013 van de AIVD wordt gekenmerkt door het breed toepassingsgebied. Met de definitie wordt gesuggereerd dat er geen onderscheid wordt gemaakt in de drijfveren van radicalisering. Ongeacht ideologie, politieke voorkeur of religieuze overtuiging: er wordt gesproken van

radicalisering als er sprake is van “de groeiende bereidheid om diepingrijpende veranderingen in de samenleving (eventueel op ondemocratische wijze)” én als er voldaan wordt aan tenminste een van de twee randvoorwaarden: (1) die ofwel op gespannen voet staan met of (2) een bedreiging kunnen vormen voor de democratische rechtsorde. Opvallend aan deze definitie is dat deze dusdanig breed toepasbaar is dat ook activistische activiteiten (die in de meeste gevallen als ‘legaal’ worden beschouwd) hieronder geschaard kunnen worden. Dit wordt bevestigd door de toevoeging van het zinsdeel “eventueel op ondemocratische wijze”, waarmee geïmpliceerd wordt dat activiteiten met een democratische aard én die óf op gespannen voet staan of een bedreiging kunnen vormen voor de democratische rechtsorde, ook hieronder geschaard worden. Dit is opvallend, gezien activisme gericht is op het teweeg (willen) brengen van (soms diepingrijpende) veranderingen aan de status quo. Daarnaast wordt activisme in de meeste democratische landen als legaal beschouwd.

In de definitie van NCTV (2016): “Radicalisering is het proces van groeiende bereidheid om de uiterste consequentie uit een denkwijze te aanvaarden en die in (geweld)daden om te zetten. Dit wordt ook wel gezien als het proces van activisme naar *extremisme* en vervolgens naar *terrorisme*”, wordt spreekwoordelijk de grens getrokken tussen de begrippen radicalisering, activisme, extremisme en terrorisme. Aanvullend hierop wordt radicalisering uitgelegd als een cognitief proces (ideologie; denkwijze) wat kan overvloeien in gedrag/houding (actie), waarmee het zogeheten radicaliseringsbegrip wordt voorzien van een ‘eindpunt’.

Problematische aspecten van definitie

In vier overheidspublicaties⁶ is het begrip radicalisering niet gedefinieerd. Het (on)bewust weglaten van de definitie van radicalisering in de geïnccludeerde overheidspublicaties kan erop duiden dat de auteur in de veronderstelling is dat de doelgroep waarvoor het bedoeld is bekend is met wat geschaard wordt onder het begrip. Dit brengt een reeks aan implicaties met zich mee. Allereerst wordt niet geheel tegemoetgekomen aan de informerende functie van een dergelijk jaarverslag of rapport. Immers, er wordt gerapporteerd over activiteiten die uitgevoerd zijn op het gebied van ‘radicaliseringsbestrijding’, zonder het radicaliseringsbegrip te specificeren. Hierdoor wordt ruimte voor interpretatie opengelaten voor de lezer, wiens opvatting van het begrip mogelijk niet in lijn is met de opvatting van de auteur.

⁶ Dit is het jaarverslag 2014 van de AIVD, het rapport ‘Transformatie van het jihadisme in Nederland. Zwermodynamiek en nieuwe slagkracht’ van de AIVD, de ‘Handreiking aanpak van radicalisering en terrorismebestrijding op lokaal niveau’ en ‘Het mondiaal jihadisme. Een fenomeenanalyse en een reflectie op radicalisering’, beide van NCTV.

Een publicatie als de ‘Handreiking aanpak van radicalisering en terrorismebestrijding op lokaal niveau’ (NCTV, 2014) heeft naast een informerende ook een dirigerende functie, welke met overkoepelende richtlijnen op strategisch niveau overheidsorganisaties op decentraal niveau sturing en ondersteuning biedt bij de aanpak van radicalisering. De vraag die dit vervolgens oproept wanneer radicalisering niet wordt gedefinieerd is: ‘wat is precies datgene wat aangepakt moet worden?’ Een mogelijke consequentie hiervan is het verschil in de uitvoering waarbij bijvoorbeeld gemeente X activistische acties duidt als radicaal en grensoverschrijdend die interventie behoeven en in gemeente Y geen sprake is van een dergelijke duiding en aanpak. Met het definiëren van het begrip wordt dit ondervangen, doordat een zekere mate van interpretatievrijheid wordt weggenomen.

In overige geïncludeerde overheidspublicaties waar het begrip radicalisering wel is gedefinieerd, blijkt dat (delen van) de definitie voor normatieve en contextafhankelijke issues vatbaar is/zijn, onvolledig is of waarbij er nog sprake is van een hoge mate van abstractie. In het beleid ‘Nationale contra-terrorisestrategie 2011-2015’, een gewichtig document waarin op strategisch niveau de koers is bepaald voor de aanpak van terrorisme in de genoemde periode, wordt radicalisering als volgt gedefinieerd: “het proces dat kan leiden tot gewelddadig extremisme en uiteindelijk zelfs terrorisme.” De gehanteerde definitie is abstract, immers, het draagt niet bij aan het inzicht in het inhoudelijke en kenmerkende aspecten van het zogeheten radicaliseringsproces. Daarnaast roept de gehanteerde definitie normatieve en subjectieve vragen op als “wat verstaat de lezer onder ‘extremisme’ en ‘terrorisme’?” Deze begrippen zijn niet immers niet gedefinieerd en behoeven duidelijkheid. Het antwoord op deze vraag wordt gevormd door de context en referentiekader van de lezer, welke implicaties heeft voor de nadere uitwerking van het begrip.

Tot slot, enkele definities zoals de eerdergenoemde definitie van NCTV (2016) roepen verwarring op. Wordt “...en die in (geweld)daden om te zetten” terecht aangemerkt als het eindpunt van radicaliseringsbegrip in de definitie van NCTV? Is hier niet sprake van overlap met terrorisme? Dit roept de terechte vraag op: waar bevindt het ‘eindpunt’ van het radicaliseringsbegrip en wanneer vloeit dit over in het concept van bijvoorbeeld terrorisme? Omdat ook terrorisme een ambigue term is en afhankelijk is van de context (als tijd, omgeving, enzovoorts), is dit een complex te beantwoorden vraag. Dit onderstreept de complexiteit van een afbakening van de begrippen. Desalniettemin is het van belang om hier aandacht voor te hebben.

Toegevoegde waarde van definitie in het begrijpen van betrokkenheid bij terroristisch geweld

De aangereikte definities in de overheidspublicaties bieden vooral een pragmatische kijk op het begrip. Dit is op zich niet vreemd, aangezien met de eerdergenoemde definities wordt geprobeerd een praktisch doel te dienen, namelijk het bieden van een overkoepelende werkdefinitie waarin kaders zijn uiteengezet die leidend zijn in de aanpak van radicalisering en terroristisch geweld op uitvoeringsniveau. Dit is met name voor de *interne* organisatie (lees overheid in het algemeen) van belang. Daarnaast bieden de definities een transparant doel voor de eigen organisatie als voor de samenleving, doordat wordt aangegeven wat als zorgwekkend of bedreigend wordt gezien voor de status quo. Echter, de toegevoegde waarde van deze definities bij het begrijpen hoe en waarom individuen radicaliseren en wel of juist niet toegeven aan terroristisch geweld is gering. Dit heeft te maken met het procesmatig karakter van deze werkdefinities: opeenvolgende stappen worden uitgelegd zonder daarbij de diepte in te gaan. Aanvullend hierop moet de kanttekening worden geplaatst dat een diepgaande analyse en verklaring van hoe radicalisering zich manifesteert ook niet aansluit bij het doel en aard van deze werkdefinities.

4.2.2 Wetenschappelijke publicaties

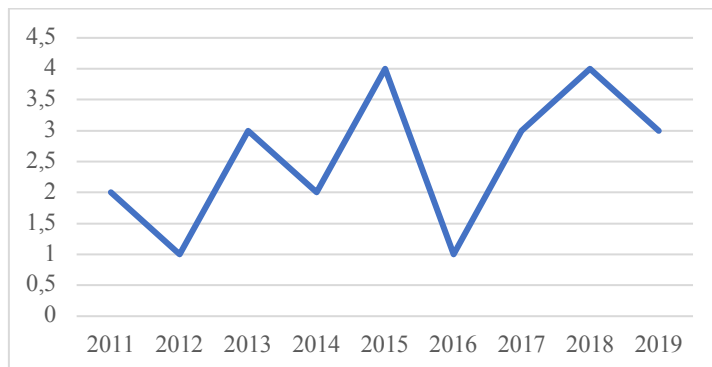
Het aandeel van de Nederlandse publicaties dat geïnccludeerd is in dit onderzoek bedraagt 23 artikelen (zie Tabel 4, Bijlage 4). Dit is 36% van het totaal aantal geïnccludeerde wetenschappelijke publicaties. Hierover volgt meer in de volgende paragrafen.

Kenmerken van de geïnccludeerde publicaties

Het merendeel van de 23 geïnccludeerde studies, namelijk twintig, heeft een *kwalitatieve* onderzoeksopzet (zie Tabel 4, Bijlage 4). De overige drie studies zijn *kwantitatief* van aard. In het drietal kwantitatieve studies is veldonderzoek uitgevoerd middels: longitudinale evaluatie (N=44), computationele experimenten (N=3000) en enquête (N=131). In dertien van de 23 kwalitatieve studies is deskresearch uitgevoerd, waarbij in één studie specifieke casestudies zijn bestudeerd en in de overige studies (wetenschappelijke-, media-, en/of overheids) literatuur is bestudeerd. In een zevental kwalitatieve studies is veldonderzoek uitgevoerd, middels interviews⁷. Verder is van de 23 Nederlandse publicaties geen enkel artikel geïnccludeerd uit 2010. Het grootst aantal artikelen dat geïnccludeerd is, is gepubliceerd in 2015 en 2018 met vijf

⁷ De auteurs geven verschillende benamingen hiervoor. In drie studies wordt gesproken over 'interviews' (N=34; N=16; N=15), in een enkele studie wordt gesproken over 'open interviews' (N=18), in een tweetal studies zijn 'diepte-interviews' uitgevoerd (N=82 en N=82) en in een enkele studie is gebruikgemaakt van 'focusgroepen' (N=9).

publicaties in beide jaren. Publicatiejaren met het laagst aantal publicaties dat geïnccludeerd is in dit onderzoek zijn 2012 en 2016 met elk één artikel. Zie Figuur 7 voor het publicatiejaar van de geïnccludeerde publicaties.

Figuur 7. Aantal Nederlandse wetenschappelijke publicaties gesorteerd op publicatiejaar

Definitie van radicalisering

Van de 23 geïnccludeerde wetenschappelijke publicaties hebben vijftien het begrip radicalisering gedefinieerd. In de overige acht studies is het begrip niet gedefinieerd. Van de vijftien studies hebben tien studies het begrip zelf gedefinieerd en is in de overige vijf studies de definitie overgenomen van andere auteurs⁸. Van de tien studies waarin radicalisering door de auteurs is gedefinieerd, is in een drietal studies sprake van een eerder zelf geformuleerde definitie overgenomen. Grofweg kan een tweetal onderscheid worden gemaakt in de aangereikte definities: (1) definities waarin radicalisering wordt uitgelegd als een proces en (2) definities waarin radicalisering wordt uitgelegd als een (op zichzelf staand) fenomeen. Een nader onderscheid kan worden gemaakt in de definities waarin radicalisering als proces wordt benaderd:

- Radicalisering uitsluitend als een cognitief proces (ideologie)
- Radicalisering uitsluitend als een gedragsproces (actie; daden)
- Radicalisering als een cognitief proces wat overloopt in een gedragsproces (ideologie wordt bewerkstelligd door actie)

Onderscheidende elementen van definitie

In twaalf van de vijftien definities wordt radicalisering uitgelegd als een gedrags- en/of cognitief proces, dat zich afspeelt over een zekere tijdsperiode en welke gekenmerkt wordt door verschillende factoren en dynamiek. Enkele auteurs kiezen ervoor om een duidelijk begin- en

⁸ Zo zijn definities overgenomen van: de Koning (2015), Bartlett & Miller (2012), Schmid (2013), DG Home Affairs of the EU Commission (z.d.) en Silber & Bhatt (2007). Zie voor de specifieke definities, Tabel 4, Bijlage 4 in het apart bijlagendocument.

eindpunt van het radicaliseringsbegrip aan te stippen. Zo hebben Doosje, Loseman & van den Bos (2013: 587) de definitie van Silber & Bhatt (2007) overgenomen: “Radicalization as “the progression of searching, finding, adopting, nurturing, and developing this extreme belief system to the point where it acts as a catalyst for a terrorist act””, waarin sprake is van een begin- en eindpunt en waarbij ideologie (cognitie) overvloeit in actie (gedrag). Andere auteurs hebben de definitie afgebakend tot enkel (het vormen van een) ideologie. Zo definiëren Sikkens, Sieckelinck, van San & de Winter (2017) radicalisering als: “Radicalization is the process through which an adolescent or young adult develops ideals that are severely at odds with those of their family and/or the mainstream” (p. 1045). In deze definitie wordt radicalisering als een cognitief proces uitgelegd, waarbij de vertaling van ideologie naar actie achterwege is gelaten.

Auteurs als Doosje, Moghaddam, de Wolf, Mann & Feddes (2016) leggen radicalisering uit als uitsluitend een gedragsproces: “a process through which people become increasingly motivated to use violent means against members of an out-group or symbolic target to achieve behavioral change and political goals” (p. 79). Volgens deze definitie is er sprake van radicalisering op het moment dat het individu in toenemende mate bereid is om geweld te gebruiken. Opvallend hieraan is dat er gesproken wordt over een gewelddadig gedragsproces. Daarnaast wordt in enkele definities radicalisering benaderd vanuit een ander perspectief dan het veiligheidsperspectief, welke toegespitst is op de daarbij behorende context. Voorbeeld hiervan is de bovengenoemde definitie van Sikkens et al. (2017) waarin radicalisering vanuit een pedagogisch perspectief wordt uitgelegd en welke toegespitst is op kinderen en adolescenten die een cognitief (verander)proces doormaken.

Problematische aspecten van definitie

Met een definitie wordt gepoogd een zekere mate van ambiguïteit weg te nemen. Zodoende wordt met definiëring een zeker begrip voorzien van verheldering en afbakening. In andere woorden: wat is radicalisering wel en wat is het vooral ook niet. In de analyse van de definities is dan ook gekeken in hoeverre hieraan is voldaan.

Uit de analyse blijkt dat bij het overgrote deel sprake is van context- en normatieve implicaties voor (delen van) de definities. Zo roept de eerdergenoemde definitie van Sikkens, Sieckelinck, van San & de Winter (2017) de normatieve vraag op: in hoeverre is het slecht als een kind idealen ontwikkeld die niet in lijn zijn met die van familie of de mainstream? En is dit iets om zorgen over te maken? Zo ja, waar moet dan precies zorgen over worden gemaakt? Met hun eigen definitie borduren de auteurs daarnaast voort op de definitie van McCauley &

Moskalenko (2011)⁹ wat voor verwarring zorgt, want hoe verhouden beide definities zich tot elkaar?

De definitie van Pruyt & Kwakkel (2014: 2): ‘‘Radicalization refers to the process whereby law-abiding citizens become more and more convinced about a societal phenomenon and the need to take more and more radical action’’, roept vragen op als ‘wat wordt verstaan onder het begrip ‘radical action’? Radicaal in relatie tot wat? Het antwoord op deze en de vorige vragen zijn contextafhankelijk en hoeft dus niet altijd te leiden tot het onderzoeken van radicalisering. Dit geldt ook voor de eerdergenoemde definitie van Doosje et al (2013) waarin gesproken wordt over een ‘extreme’ belief system, welke nog los van de vraag of onder ‘extreem’ en ‘radicaal’ hetzelfde valt, ook weer contextafhankelijk is. Daarnaast wordt in deze definitie een causaal verband verondersteld tussen radicalisering en terroristische daden. De vraag is of dit terecht is, aangezien niet elke ‘radicaal’ overgaat tot toepassing van (terroristisch) geweld.

Toegevoegde waarde definities in het begrijpen van de betrokkenheid bij terroristisch geweld

De diverse perspectieven op de definitie van radicalisering draagt bij aan een veelzijdig debat over het begrip. Daarnaast lijken de meeste academici over één aspect het met elkaar eens te zijn: radicalisering is een proces. Het definiëren van radicalisering als een ‘proces’ (ongeacht gedrags- of cognitief proces) is niet vreemd. Zoals Neumann (2013) beargumenteert: ‘‘No one who studies radicalization believes that individuals turn into extremists overnight, or that their embrace of extremism is caused by a single influence’’ (p. 874). Volgens de auteur is het terecht dat radicalisering als een proces wordt benaderd welke zich over een tijdsperiode afspeelt.

Daarnaast zijn met name deze definities (waarin radicalisering wordt benaderd als een proces waarin een individu of groepen individuen een (ideologische of gedrags) verandering doormaakt) van belang voor het begrijpen óf, hoe en waarom iemand overgaat tot het toepassen (terroristisch) geweld. Wat die verandering teweegbrengt en uit welke factoren deze bestaat zou als vertrekpunt kunnen dienen voor toekomstig onderzoek.

⁹ Radicalization as ‘‘changes in beliefs, feelings and behavior in the direction of increased support for a political conflict. Radicalization can involve the movement of individuals and groups to legal and nonviolent political action (activism) or to illegal and violent political action (radicalism).’’

4.3 België

4.3.1 De Belgische context

Net zoals enkele van zijn buurlanden werd ook België in de jaren zeventig en in het begin van de jaren tachtig geconfronteerd met terroristisch geweld (Coolsaet & de Swielande, 2007:3). ‘The Cellules Communistes Combattantes’, de Belgische tak van een Europese beweging van antikapitalistische terrorisme, zorgde destijds voor grote bezorgdheid in de samenleving. Halverwege de jaren tachtig kreeg België te maken met religieuze bewegingen die gelinkt werden aan het Shia regime in Iran (Coolsaet & de Swielande, 2007). De reeks aanslagen in Parijs in 1986, die gelinkt werden aan het Iraanse regime, vormde aanleiding voor de Belgische autoriteiten om de politieke islam te onderzoeken met als doel het begrijpen hoe deze zich in de Belgische samenleving manifesteerde (Coolsaet & de Swielande, 2007). De opkomst van deze nieuwe vorm van terrorisme, welke gelinkt is aan religie, kreeg vanaf dat moment structurele aandacht in de bestaande Belgische antiterrorisme unit. Een decennium later, halverwege de jaren negentig, kwam het jihadistische terrorisme in beeld, toen de Algerijnse islamitische beweging GIA op de Belgische bodem werd ontdekt (Coolsaet & de Swielande, 2007). De Belgische preventieve aanpak richtte zich vanaf toen ook op de voedingsbodem van terrorisme.

De aanpak van radicalisering kreeg vorm met de introductie van het vertrouwelijke ‘Plan Moskee’ in 2002 (Wittendorp et al., 2017). In dit plan kwam de aandacht te liggen op radicalisering in relatie tot het jihadistische terrorisme. Een jaar na de aanslagen op Madrid in 2004 werd dit plan herijkt en kreeg het een nieuwe benaming, namelijk het ‘Actieplan Radicalisme’, afgekort tot het ‘Plan R’ (Wittendorp et al., 2017). In het vernieuwde plan werd de aandacht verbreed naar “andere uitlatingen van opruiende taal, fundamentalistische ideeën, racistische, anarchistische en extremistische meningen” (Wittendorp et al., 2017). Het plan bevat bestuurlijke en juridische handvatten die zowel proactief, preventief als reactief van aard zijn en is thans leidend in de Belgische aanpak van uitreizigers en terugkeerders uit Syrië en Irak (Wittendorp et al., 2017:23).

Ondanks dat het radicaliseringsvraagstuk op de Belgische politieke en bestuurlijke agenda stond, schortte het met name aan de uitvoering van plannen die gericht waren op de aanpak van de problematiek. Het zou nog enkele jaren duren voordat er gesproken kon worden van een goede borging van het onderwerp, waarbij de uitvoering van de plannen ook opvolging krijgt (Wittendorp et al., 2017). Uit het onderzoek van Wittendorp et al (2017) blijkt dat dit te maken zou hebben met het ontbreken van het urgentiebesef voor het onderwerp en de complexe

staatsstructuur waarbij op elke laag eigen plannen worden ontwikkeld (p. 23). Pas na het uitreizigersfenomeen waarbij België -in vergelijking met andere Europese landen- het hoogste aantal uitreizigers per capita kent, kreeg het onderwerp wederom aandacht (Wittendorp et al., 2017; Bakker, Sciarone & de Roy van Zuijdewijn, 2019).

4.3.2 Overheidspublicaties

In dit onderzoek zijn in totaal vier Belgische overheidspublicaties geïnccludeerd (zie Tabel 2, Bijlage 2). Hierop wordt uitvoerig ingegaan in de onderstaande sub paragrafen.

Kenmerken van de geïnccludeerde publicaties

Van de vier geïnccludeerde publicaties zijn twee gepubliceerd in 2015. De overige twee artikelen zijn gepubliceerd in 2016 en in 2013. De publicatie uit 2016 ‘De Katernota Integrale Veiligheid (KIV)’ is een beleidsnota waarin op strategisch niveau de kaders op het gebied van veiligheid zijn opgetekend voor de (keten)samenwerking tussen veiligheidspartners. Dit document dient als ‘paraplu’ voor (de implementatie van) het veiligheidsbeleid op decentraal niveau. De overige drie documenten zijn actieplannen- of programma, die toegespitst zijn op de aanpak van (gewelddadige) radicalisering. De ‘KIV’ (2015) en het ‘Actieplan. Aanpak radicalisering in gevangenenissen’ (2015) zijn opgesteld door de Federale Overheidsdienst Justitie (FOD Justitie). Het ‘Plan R. Het Actieplan Radicalisme’ (2015) is opgesteld door de ‘Orgaan voor de Coördinatie en de Analyse van de Dreiging’, de overheidsorganisatie die gedelegeerd verantwoordelijk is voor de coördinatie en uitvoer van activiteiten gericht op terrorismebestrijding in België. Het vierde document is opgesteld door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Gelijke kansen en is gericht op de preventie van (gewelddadige) radicalisering.

Definitie van radicalisering

In drie van de vier geïnccludeerde overheidspublicaties is radicalisering gedefinieerd. De publicatie waarin dit niet is gedaan is het ‘Actieplan. Aanpak radicalisering in gevangenenissen’. Dit is op zich niet vreemd. Doorgaans vloeit een actieplan, in beleidskringen ook wel een uitvoeringsprogramma genoemd, voort uit een reeds opgesteld beleid. Met een uitvoeringsprogramma worden beleidsdoelen vertaald naar concrete ‘actiepunten’ die gefaseerd uitgevoerd zullen worden. Echter wordt in dit uitvoeringsprogramma niet benoemd of aangehaakt is bij overkoepelend beleid inzake de aanpak van radicalisering en dus sprake is van dezelfde definitie voor het begrip. Dit brengt implicaties voor de uitvoering van het plan, want

wat is precies datgene wat onder radicalisering van gedetineerden wordt geschaard en dus aangepakt dient te worden? In de overige drie publicaties is radicalisering afgebakend tot een cognitief proces, waarin door de toenemende bereidheid uitvoering wordt gegeven aan ideologie middels gewelddadige acties. Hierover volgt meer in de onderstaande sub paragrafen.

Onderscheidende elementen van definitie

Allereerst wordt in het drietal definities gesproken over een cognitief proces, waarin de groeiende bereidheid (of intentie/wens) bepalend is voor de overgang van ideologie naar (gewelddadig) gedrag. Zo definieert FOD in de KIV het begrip radicalisering als volgt: ‘‘Het proces van radicalisering is dynamisch en begint met een vervreemding van de samenleving en van het politiek systeem, een groeiende intolerantie ten overstaan van een gedachtegoed dat men niet deelt en de toenemende bereidheid om geweld te aanvaarden als middel om het eigen gedachtegoed op te leggen aan anderen.’’ Opvallend aan deze definitie is dat er sprake is van een duidelijk begin- en eindpunt van het radicaliseringsbegrip. Radicalisering begint volgens deze definitie met ‘‘een vervreemding van de samenleving en het politiek systeem’’, wat overgaat in de volgende fase, namelijk ‘‘een groeiende tolerantie ter overstaan...’’ en eindigt bij ‘‘toenemende bereidheid om geweld te aanvaarden.’’ In deze definitie wordt niet gesproken van de feitelijke toepassing van geweld. Hiermee wordt impliciet een onderscheid gemaakt tussen de concepten ‘radicalisering’ en ‘terrorisme’.

Wat daarnaast opvalt is dat alle drie definities toegespitst zijn op ‘gewelddadige’ radicalisering. Zo definieert het ministerie van Binnenlandse Zaken en Gelijke Zaken (2013) radicalisering als: ‘‘een proces waarin een individu of een groep, geïnspireerd op filosofische, religieuze, politieke of ideologische opvattingen, diepingrijpende verandering in de samenleving wenst door het gebruik van ondemocratische en gewelddadige middelen.’’ Het toespitsen van de definitie op geweld, suggereert dat er ook uitgegaan wordt van een niet-gewelddadige vorm van radicalisering. Doordat met name gewelddadige radicalisering belicht wordt, wordt de indruk gewerkt dat met name deze vorm bedreigend is voor de democratische rechtsorde. Het verschil tussen de Belgische en de Nederlandse overheidsdefinities zit in de grens die getrokken wordt tussen gewelddadige en niet-gewelddadige radicalisering, waarbij de laatste door België niet als een veiligheidsprobleem lijkt te worden beschouwd. De Nederlandse opvatting over radicalisering wordt daarentegen gekenmerkt door het breed toepassingsgebied, wat ertoe leidt dat ook democratische activiteiten zoals activisme hieronder geschaard kunnen worden.

Problematische aspecten van definitie

In het ‘Plan R’ wordt radicalisering gedefinieerd als: “een proces waarbij een individu of groep van individuen op dusdanige wijze wordt beïnvloed dat dit individu of deze groep van individuen mentaal gevormd wordt of bereid is tot het plegen van terroristische handelingen” (p. 9). De interpretatievrijheid in deze definitie creëert verwarring over hoe deze gelezen moet worden. De definitie lijkt te wijzen op twee manieren van ‘vorming’: (a) mentale vorming om terroristische handelingen te plegen en (b) de daadwerkelijke bereidheid om aanslagen te plegen, waarbij dus onderscheid lijkt te worden gemaakt tussen ‘cognitieve’ en ‘behavioristische’ radicalisering. De definitie kan op een dusdanige wijze gelezen worden dat ‘terroristisch geweld’ een prominente rol speelt in het radicaliseringsproces. Echter, uit onderzoek blijkt dat dit niet het geval is (Schuurman & Taylor, 2018). Daarnaast heeft de toespitsing op ‘terroristisch geweld’ enerzijds implicaties voor het toepassingsgebied van de definitie op andere vormen van politiek geweld (zoals bijvoorbeeld burgeroorlog en een gewapende opstand) die nu buiten beschouwing worden gelaten. Anderzijds zou betoogd kunnen worden dat de toespitsing van de definitie op terroristisch geweld noodzakelijk is om het toepassingsgebied van het begrip te verkleinen.

Toegevoegde waarde definities in het begrijpen van de betrokkenheid bij terroristisch geweld

Interessant aan de Belgische overheidsdefinities is dat deze radicalisering uitleggen als een cognitief proces met een duidelijk begin- en eindpunt. Met name het eindpunt is afgebakend: namelijk de (groeïende) bereidheid/wens om geweld toe passen om zo uitvoering te geven aan de eigen ideologie. Door de afbakening tussen ideologie en gedrag wordt voorkomen dat er overlap bestaat tussen radicalisering en terrorisme wat doorgaans wordt gezien als de toepassing van geweld of terroristische handelingen gericht op de verstoring van de gevestigde orde. Daarnaast wordt met de toevoeging van het aspect “groeïende bereidheid” in de bovengenoemde definitie van FOD tot een bescheiden hoogte uitgelegd hoe een geradicaliseerd individu betrokken kan raken bij terroristisch geweld. Immers, de behoefte om uiting te geven aan de ideologie neemt toe. Echter beperkt dit zich tot de hoofdlijnen, omdat er geen nader inzicht wordt gegeven in waarom de behoefte of bereidheid toeneemt of waardoor dit veroorzaakt wordt.

4.3.1 Wetenschappelijke publicaties

Het systematisch zoekproces heeft uiteindelijk vier Belgische (wetenschappelijke) publicaties opgeleverd (zie Tabel 5, Bijlage 5).

Kenmerken van de geïncludeerde studies

Twee van de vier studies zijn gepubliceerd in 2019 en de overige twee studies zijn gepubliceerd in 2017 en 2016. Drie van de vier studies zijn *kwalitatief* van aard, waarbij in twee studies een deskresearch is uitgevoerd en in één studie veldonderzoek is uitgevoerd middels participerende observaties. In de kwantitatieve studie is veldonderzoek uitgevoerd in de vorm van een meervoudige lineaire regressie (N=2037).

Definitie van radicalisering

Het begrip radicalisering is in drie van de vier studies gedefinieerd. Hierbij is geen enkele definitie door de auteur(s) zelf geformuleerd¹⁰. In de gehanteerde definities wordt radicalisering uitgelegd als een proces of fenomeen waarbij personen:

- Een radicale ideologie omarmen dat kan leiden tot de bereidheid om terroristische aanslagen te plegen (definitie #1).
- Zich committeren aan een extremistische ideologie (definitie #2).
- ‘Extreme’ en gewelddadige gedragingen ontwikkelen (definitie #3).

Onderscheidende elementen van definitie

Opvallend aan de definities is dat het radicaliseringsproces leidt (of kan leiden) tot het toepassen van geweld. Zo wordt in het onderzoek van Schils & Verhage (2017) radicalisering gedefinieerd als: ‘the process in which violent extremist attitudes are developed, ultimately resulting in the use of political violence’ (p. 4) en wordt in het onderzoek van Saberi (2019) het begrip gedefinieerd als: ‘a complex phenomenon of people embracing radical ideology that could lead to the commitment of terrorist attack’ (p. 1). Het proces van radicalisering resulteert volgens deze definities in politiek geweld of terroristische aanslagen. In de eerste definitie is daarbij het begin- en eindpunt aangegeven: het radicaliseringsproces start bij het ontwikkelen van extremistische gedragingen/houdingen (beginpunt) en eindigt bij het toepassen van politiek geweld (eindpunt). Er is in deze definitie gekozen voor politiek geweld, een containerbegrip waar niet alleen terroristisch geweld onder valt, maar ook andere vormen van politiek geweld zoals (burger)oorlog, gewapende opstand enzovoorts. In de tweede definitie is gekozen om radicalisering uit te leggen als een fenomeen, welke kan leiden tot terroristisch geweld omdat het individu een radicale ideologie omarmt. Deze definitie onderscheidt zichzelf van de overige

¹⁰ Er wordt verwezen naar de definities: van de EU Commissie, Bhui (2012) en in een enkel geval is de definitie van Borum (2011) en Schmid (2013) samengevoegd tot een definitie. Zie Tabel 5, Bijlage 5 van het apart bijlagendocument voor de specifieke definities.

twee definities, omdat er in dit geval niet uitgegaan wordt van een proces wat zich over een tijdsperiode afspeelt. Hierdoor wordt met de definitie de indruk gewekt dat radicalisering een op zichzelf staande verschijnsel is.

Problematische aspecten van definitie

De problematische aspecten van de gehanteerde definities kunnen verdeeld onder de volgende categorieën:

- Verwarrend woordgebruik: er wordt gebruikgemaakt van begrippen als ‘extremist’ en ‘radical’. Dit roept subjectieve vragen op als: wat wordt verstaan onder extreme en radicale gedragingen? Hierbij is de context van belang, immers radicaal of extreem in relatie tot wat? Aanvullend hierop hoeft het begrip ‘radicaal’ niet altijd geassocieerd te worden met ‘extreem of extremist’, welke vaak een ‘negatievere’ lading heeft en als bedreigender voor de democratische rechtsorde wordt beschouwd. Dit betekent dat radicalisering niet per se als een probleem beschouwd hoeft te worden dat onderzoek én een oplossing behoeft (Neumann, 2013).
- Eindpunt van het radicaliseringsbegrip: in de genoemde definities wordt een causaal verband verondersteld tussen extremistische of radicale ideologie (cognitie) en de toepassing van geweld (gedrag). Het uitgangspunt an sich, dat gedrag gestuurd wordt door cognitie is niet vreemd. De implicatie zit dan ook niet hierin, maar in de veronderstelling dat extremistische of radicale ideologie (x) ‘altijd’ leidt tot de toepassing van geweld (y), wat onterecht is. Dit wordt door Schuurman & Taylor (2018) onderstreept, die daarover het volgende stellen: “Yet, important as they are, the adoption of radical beliefs alone is not a necessary or a sufficient condition for involvement in terrorism” (p. 4).
- Daarnaast bestaat er overlap met het begrip terrorisme, want waar eindigt het radicaliseringsbegrip en waar vloeit dit over in het beginpunt van het concept terrorisme?
- Toegespitst op politiek geweld, wat een containerbegrip is waar terrorisme onder valt, maar ook (burger)oorlog, een gewapende opstand enzovoorts. Enerzijds zou gesteld kunnen worden om radicaliseringsdefinities specifiek op terroristisch geweld toe te spitsen, omdat dit het toepassingsgebied van het radicaliseringsbegrip verkleint. Anderzijds, worden hierdoor andere vormen van politiek geweld buiten beschouwing gelaten en biedt de toespitsing van ‘politiek geweld’ uitkomst. De keerzijde is dat andere vormen van politiek geweld -die in bepaalde omstandigheden als legitiem gelden- er

dan weer slecht van afkomen, want radicalisering wordt doorgaans in verband gebracht met activiteiten die hoofdzakelijk als niet-legitiem gelden (lees: terrorisme).

Toegevoegde waarde definities in het begrijpen van de betrokkenheid bij terroristisch geweld

Alhoewel gesproken wordt over de betrokkenheid bij (terroristisch) geweld in elk van deze definitie (lees: ‘het aansluiten bij gewelddadige groepen’, ‘radicale ideologie kan leiden tot geweld’ en ‘extremistische gedragingen resulteren uiteindelijk in toepassing van geweld’), blijft dit oppervlakkig en draagt dit niet bij aan het inhoudelijk debat over óf en hoe het zogenoemde radicaliseringsproces een individu wel of niet beweegt tot het plegen van terroristisch geweld. Om hier inzicht in te krijgen is het van belang om eerst helder te hebben wat radicalisering nu precies is en wat dit onderscheidt van ‘extremisme’. De twee begrippen worden nog altijd door elkaar gebruikt of als synoniem voor de ander ingezet. Los van de vraag of onder radicaal en extreem hetzelfde valt, roept dit de vraag op hoe beide begrippen zich tot elkaar verhouden. Door het radicaliseringsbegrip helder af te bakenen: wat is het precies en wat is het vooral ook niet en dit eveneens te doen voor het begrip ‘extremisme’, kan worden onderzocht hoe deze twee begrippen zich tot elkaar verhouden en welke rol het radicaliseringsproces speelt in relatie tot terroristisch geweld en andersom. Concluderend, de gehanteerde definities in de Belgische wetenschappelijke literatuur roepen meer vragen op dan dat ze bijdragen aan verheldering en nuance van het radicaliseringsbegrip. De toegevoegde waarde van deze begrippen in het begrijpen van radicalisering en de betrokkenheid bij terroristisch geweld is dan ook gering.

4.4 Verenigd Koninkrijk

4.4.1 De Britse context

Het Verenigd Koninkrijk werd in de jaren tussen 1969 en 1998 geconfronteerd met terrorisme op eigen bodem als gevolg van het Noord-Ierse conflict, waarbij ruim 3.500 personen hierbij de dood vonden (The University of Birmingham, z.d.). In 2000 introduceerde de Britse overheid haar eerste permanente, VK-brede antiterrorismewetgeving, de zogeheten ‘Terrorism Act’, welke de bevoegdheden van de autoriteiten vergroot door zogenaamde ‘stop-and-search’-maatregelen en detentie tot zeven dagen toe te staan, definities van terrorisme te verbreden en nieuwe strafbare feiten, zoals financiering of ondersteuning van terrorisme, aan de lijst toe te voegen (The University of Birmingham, z.d.). Na de aanslagen in de VS op 11 september 2001 en de daaropvolgende invoering van de Resolutie 1373 van de veiligheidsraad van de Verenigde Naties in datzelfde jaar, heeft het Verenigd Koninkrijk de toen (onlangs) geïntroduceerde ‘Terrorism Act 2000’ geüpdatet om te kunnen anticiperen op de uitdagingen en verantwoordelijkheden die de ‘Global War on Terrorism’ met zich meebrengt (Honeywood, 2016).

In 2003, werd CONTEST, de nationale contraterrorismestrategie, geïntroduceerd welke pas openbaar werd in 2006, na de aanslagen in Londen op 7 juli 2005 (Wittendorp et al., 2017; CTPN, 2019). De strategie bestaat uit vier onderdelen, de zogeheten ‘workstream’s: Pursue (voorkomen van terroristische aanslagen), Prevent (voorkomen dat mensen terrorist worden of terrorisme ondersteunen), Protect (het land versterken tegen aanslagen) en Prepare (de gevolgen van een aanslag verzachten) (The University of Birmingham, z.d.; Wittendorp et al., 2017). De herijkte versies van de strategie, CONTEST 2 en CONTEST 3, volgden respectievelijk in 2009 en 2011 (Wittendorp et al., 2017). Een herziende versie van CONTEST 3 welke een looptijd had tot 2015 volgde pas in 2018 (HM Government, 2018).

De Britse aanpak van radicalisering valt grotendeels onder ‘Prevent’, waarin het Channel-programma’ een centraal onderdeel is (Wittendorp, 2017; CTPN, 2019). Dit programma is gestart als pilot in 2007 en is gericht op de preventieve aanpak van radicalisering (HM Government, 2011:57). De leidraad in het programma is het ‘‘identificeren van personen als kwetsbaar voor radicalisering, wat door een breed scala van overheidsorganisaties gedaan moet worden’’ (HM Government, 2011:57). Met de introductie van ‘Counter-Extremism Strategy’ in 2015 kreeg Prevent een leidende rol in de aanpak van radicalisering. Organisaties zoals onderwijsinstellingen en gezondheidsinstellingen kregen de zogeheten ‘Prevent Duty’, wat inhoudt dat zij verplicht zijn om opvallend of afwijkend gedrag bij de autoriteiten te melden

(Wittendorp et al., 2017:45). In de afgelopen jaren is veel kritiek geuit op Prevent en het Channel-programma. De Britse aanpak van radicalisering werd en wordt controversieel en draconisch genoemd. Critici, waaronder docenten, (internationale) academici en journalisten wijzen op de contraproductiviteit van de Prevent-strategie. Dit zou namelijk teweeg worden gebracht door het (ervaren) stigmatiserende effect op de moslimgemeenschap in het Verenigd Koninkrijk. Naast dat de Britse moslimgemeenschap volgens critici als een belangrijke partner wordt erkend voor de (succesvolle) werking van Prevent, wordt deze tegelijkertijd ook behandeld als een ‘suspect community’ (Wittendorp et al., 2017:46).

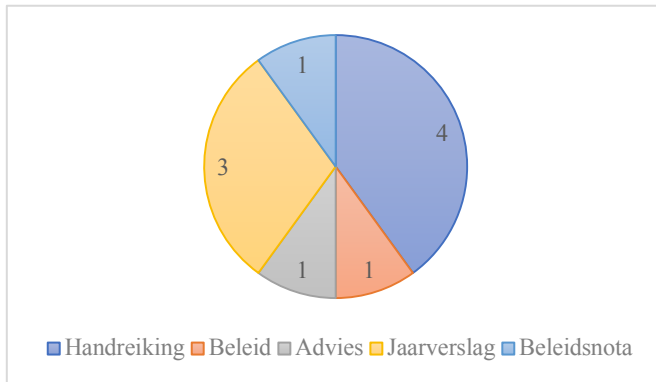
4.4.2 Overheidspublicaties

Het datacollectie- en selectieproces heeft elf overheidspublicaties opgeleverd (zie Tabel 3, Bijlage 3). Het Britse aandeel in het totaal aantal geïnccludeerde overheidspublicaties bedraagt 41%.

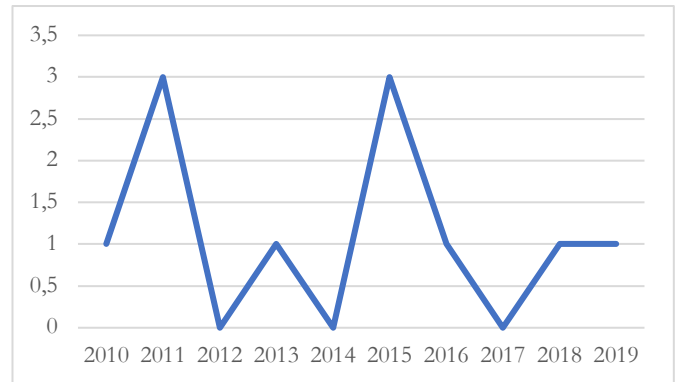
Kenmerken van de geïnccludeerde publicaties

Het merendeel van de geïnccludeerde publicaties betreft een handreiking op nationaal niveau (zie Figuur 8), waarin specifieke invulling wordt gegeven aan strategisch beleid. Deze werkwijze is opvallend. In tegenstelling tot Nederland waar door de Rijksoverheid overkoepelende kaders worden verstrekt (doorgaans in beleid op strategisch niveau) en de praktische vertaling wordt overgelaten aan het decentrale niveau, blijkt uit enkele geïnccludeerde overheidspublicaties dat Britse ministeries zelf praktische invulling geven aan beleid, middels uitvoeringsprogramma's of handreikingen. Zo heeft ‘Department of Health’ (2011) een handreiking ontwikkeld waarin een praktische invulling wordt gegeven aan de (verplichte) rol (‘the Prevent Duty’) en verantwoordelijkheid van medewerkers in de gezondheidszorg bij de aanpak van radicalisering. Medewerkers dienen bijvoorbeeld een Prevent training en zogenoemde ‘awareness’ programma's te volgen die aangeboden worden door de eigen organisatie (Department of Health, 2011:5).

Verder zijn van de elf geïnccludeerde publicaties, een drietal een jaarverslag waarin gerapporteerd wordt over de voortgang van CONTEST. Het grootste aantal geïnccludeerde publicaties zijn uit 2011 en 2015, met elk drie publicaties. Er is geen enkele publicatie geïnccludeerd uit 2012, 2014 en 2017. Zie Figuur 9 voor de distributie van de publicaties per jaar.

Figuur 8. Type geïnccludeerde overheidspublicaties VK

Figuur 9. Distributie geïnccludeerde overheidspublicaties VK per jaar

Definitie van radicalisering

In vier van de elf overheidspublicaties is radicalisering (zelf) gedefinieerd. In de overige zeven publicaties is het begrip niet gedefinieerd. In de herziende versie van CONTEST (2018) waar het begrip niet wordt gedefinieerd, wordt daarentegen uitgelegd hoe verschillende factoren de voorwaarden kunnen scheppen voor de manifestatie van radicalisering: “several factors can converge to create the conditions under which radicalisation can occur. These include background factors, aspects of someone’s personal circumstances, which might make them vulnerable to radicalisers, such as being involved in criminal activity; initial influences, peoples, ideas or experiences that influence an individual towards supporting a terrorist movement; and an ideological opening, or receptiveness to extremist ideology” (HM Government, 2018:32).

In een drietal definities wordt radicalisering uitgelegd als een gedragsproces dat leidt tot het (onder)steunen van terroristische activiteiten (of welke hiermee geassocieerd worden) en/of directe betrokkenheid bij terroristische activiteiten, waarbij in een van deze definitie ideologie wordt gezien als ‘slechts’ één van de ‘vele’ factoren in het radicaliseringsproces. In de vierde definitie wordt radicalisering uitgelegd als een cognitief proces waarbij ideologie een sturende rol heeft in de acceptatie van de toepassing van geweld. In deze definitie wordt verder niet gesproken over de feitelijke toepassing van geweld.

Onderscheidende elementen van definitie

Opvallend aan de gehanteerde definities is dat deze allen toegespitst zijn op de betrokkenheid bij terroristisch geweld. Zo wordt in CONTEST 3 (2011) radicalisering gedefinieerd als: “Radicalisation refers to the process by which people come to support, and in some cases to participate in terrorism. We continue to regard ideology as one factor in the radicalization process. But there are others and for that reason we have continued to draw a distinction between the two issues” (HM Government, 2011: 36). Hierin wordt geïmpliceerd dat dit van

toepassing is op zowel actieve betrokkenheid (fysieke participatie) als op een passieve betrokkenheid, waarbij niet per se sprake hoeft te zijn van het feitelijk uitvoeren van terroristisch geweld. Het financieren van terroristische activiteiten kan hier dus onder worden geschaard. Verder wordt in de gehanteerde definities een causaal verband verondersteld tussen het radicaliseringsproces en terroristisch geweld. In een tweetal definities wordt radicalisering nagenoeg hetzelfde gedefinieerd als in CONTEST 3. Zo wordt in de handreiking ‘Prevent: Training catalogue’ radicalisering als volgt gedefinieerd: “Radicalisation refers to the process by which a person comes to support terrorism and extremist ideologies associated with terrorist groups” (HM Government, 2016: 38). In het adviesstuk ‘The Prevent duty. Departmental advice for schools and childcare providers’ wordt radicalisering met nagenoeg dezelfde bewoordingen uitgelegd: “radicalisation refers to the process by which a person comes to support terrorism and forms of extremism leading to terrorism. During that process it is possible to intervene to prevent vulnerable people being drawn into terrorist-related activity” (Department for Education, 2015: 4). Het verschil tussen deze definitie en de overige twee is dat hierin gesproken wordt over de mogelijkheid voor interventie.

Tot slot wordt in de vierde definitie de drijfveer achter radicalisering uitgelegd, dit zou namelijk ideologie zijn. Opvallend aan de vierde definitie is dat in tegenstelling tot andere definities gesproken wordt over de afstraffing van de toepassing van geweld: “We judge that radicalisation is driven by an ideology which sanctions the use of violence; by propagandists for that ideology here and overseas; and by personal vulnerabilities and specific local factors which, for a range of reasons, make that ideology seem both attractive and compelling” (HM Government, 2011: 5).

Problematische aspecten van definitie

Onderscheidende elementen van een definitie (zoals bijvoorbeeld de toespitsing op de betrokkenheid bij terroristisch geweld), kunnen tegelijkertijd ook problematisch zijn omdat er een causaal verband wordt verondersteld tussen radicalisering en (steun voor) toepassing van terroristisch geweld. Dit hoeft niet altijd zo te zijn. Radicalisering kan maar hoeft niet per se over te gaan in terrorisme (Neumann, 2013).

Daarnaast wordt in enkele gehanteerde definities het begrip procesmatig beschreven. Dit komt duidelijk naar voren in de volgende definitie: “Radicalisation” refers to the process by which a person comes to support terrorism and forms of extremism leading to terrorism. During that process it is possible to intervene to prevent vulnerable people being drawn into terrorist-related activity.” Hier worden de opeenvolgende activiteiten in het zogeheten

radicaliseringsproces op hoofdlijnen benoemd, namelijk het (onder)steunen van terrorisme of vormen van extremisme, die weer leiden tot toepassing van terroristisch geweld of terrorisme in het algemeen, maar ontbreekt het aan inhoudelijke toelichting op de specifieke processen, zoals hoe deze zich bijvoorbeeld manifesteren en waaruit deze bestaan. Een bijkomend problematisch aspect is het eindpunt van het proces, wat ook het geval was in de reeds besproken analyses van wetenschappelijke- en overheidsdefinities van Nederland en België. Waar bevindt het eindpunt van radicalisering zich en wanneer vloeit dit radicalisering over in extremisme of terrorisme?

Een ander problematisch aspect is het subjectief taalgebruik, zoals ‘extremisme’ en ‘terrorisme’, die gepolitiseerd en beladen zijn en waarover geen internationale consensus bestaat over de definitie van de begrippen. Met name voor documenten die als doel hebben handvatten te bieden aan overheidsorganisaties op decentraal niveau is het van belang om duidelijkheid te verschaffen in de gekozen terminologie.

Toegevoegde waarde definities in het begrijpen van betrokkenheid bij terroristisch geweld

Tot een zekere hoogte wordt inzicht verschaft in de betrokkenheid bij terroristisch geweld. Immers, de betrokkenheid bij terroristisch geweld staat niet op zichzelf, hier gaat het zogeheten ‘radicaliseringsproces’ aan vooraf. Wat het ‘radicaliseringsproces’ inhoudt, hoe dit zich manifesteert en uiteindelijk wel of niet leidt tot betrokkenheid bij terroristisch geweld, is niet duidelijk. Dit heeft vooral te maken met het procesmatige karakter van werkdefinities. De vraag is echter of een breed en ambigu concept wel kan dienen als een concreet beleidshandvat.

4.4.3 Wetenschappelijke publicaties

In totaal zijn er 37 Britse (wetenschappelijke) publicaties geïnccludeerd, wat neerkomt op 58% van het totaal aantal geïnccludeerde wetenschappelijke publicaties in deze studie. Zie voor het overzicht van de geïnccludeerde Britse wetenschappelijke publicaties Tabel 6, Bijlage 6.

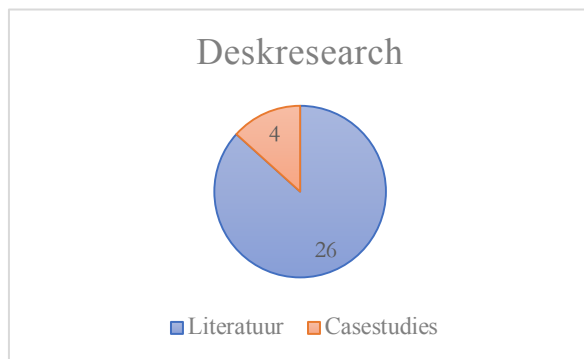
Kenmerken van de geïnccludeerde publicaties

Het merendeel van de geïnccludeerde publicaties, namelijk 35, heeft een *kwalitatieve* onderzoeksopzet. De overige twee publicaties hebben een *kwantitatieve* onderzoeksopzet, waarbij veldonderzoek is uitgevoerd middels enquêtes. Van de 35 studies met een kwalitatieve onderzoeksopzet, is in een 30-tal studies *deskresearch* uitgevoerd. In de overige vijf studies is *veldonderzoek* uitgevoerd. Figuur 10 geeft de verhouding weer tussen beleidsdocumenten en/of wetenschappelijke publicaties en specifieke casestudies die bestudeerd zijn in de

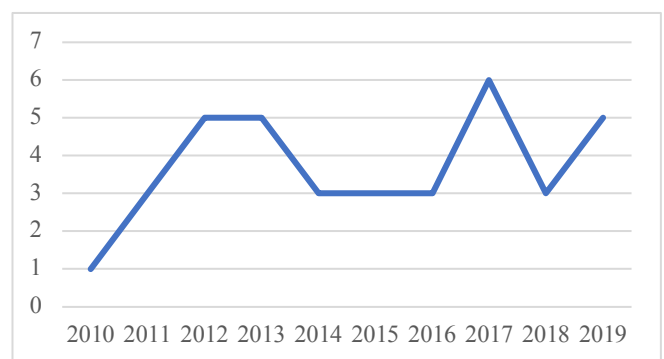
‘deskresearch’-studies. In het vijftal studies waarin een veldonderzoek is uitgevoerd, is dit gedaan middels:

- Studie #1: focusgroepen (N=12)
- Studie #2: focusgroepen (N=27) + semigestructureerd interviews (N=157)
- Studie #3: focusgroepen (N=4) + open interviews (N=20)
- Studie #4: focusgroepen + interviews (N=166)
- Studie #5: interviews (N=30)

Figuur 11 geeft de distributie van de geïnccludeerde publicaties per jaar weer. Het grootste aantal geïnccludeerde publicaties zijn uit 2017 met 6 artikelen, gevolgd door 2012 en 2013 met 5 publicaties in elk jaar.

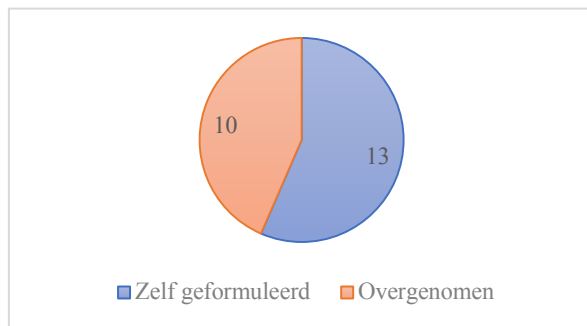
Figuur 10. Bestudeerde data in kwalitatieve studies waarin deskresearch is uitgevoerd.

Figuur 11. Distributie geïnccludeerde wetenschappelijke publicaties VK per jaar.

Definitie van radicalisering

Interessant is het aantal studies waarin het begrip radicalisering wel dan wel niet is gedefinieerd en of er sprake is van een zelf geformuleerde definitie dan wel overgenomen is van andere auteurs. Uit de analyse van de geïnccludeerde publicaties blijkt dat in een 23-tal studies het begrip is gedefinieerd en in de overige veertien studies ontbreekt een definitie van het begrip. Figuur 12 geeft de verhouding weer tussen het aantal zelf geformuleerde definities en definities die overgenomen zijn van eerder uitgevoerde onderzoeken. Verder wordt in alle definities radicalisering uitgelegd als een cognitief- en/of gedragsproces. In enkele gevallen wordt gekozen om onderscheid te maken tussen gewelddadige en niet-gewelddadige radicalisering. Over de onderscheidende elementen van de geanalyseerde definities gaat de volgende sub paragraaf, gevolgd door een beschrijving van de problematische aspecten van deze definities.

Figuur 12. Verhouding tussen zelf geformuleerde en overgenomen definities

Onderscheidende elementen van definitie

Uit analyse van de definities vallen de volgende zaken op:

- In een groot aantal definities wordt radicalisering uitgelegd als een *cognitief proces* welke met toepassing van (gewelddadige) acties overloopt in een (gewelddadig) *gedragsproces*. Een voorbeeld hiervan is de definitie van Misiak et al. (2019) die radicalisering definiëren als: “a process, by which individuals adopt extreme political, social and religious ideation that leads to mass violence acts” (p. 51).
- In enkele gevallen wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen ‘ideologische’ radicalisering en ‘behavioristische’ radicalisering: “Ideological radicalization’ describes the process which a person comes under the influence of extremist ideas, while ‘behavioral radicalization’ is the process through which a person- having adopted a radical ‘world-view’- accepts violence or is ready to take the step from talk to action to realize his or her extremist ideas” (Crone, 2016: 588).
- Daarnaast wordt onderscheid gemaakt tussen gewelddadige en niet-gewelddadige radicalisering: “Radicalization that leads to violence (“violent radicalization”) is a process by which individuals come to undertake or directly aid or abet terrorist activity. “Radicalization that does not lead to violence (“non-violent radicalization”) refers to the process by which individuals come to hold radical views in relation to the status quo but do not undertake, aid, or abet terrorist activity” (Bartlett & Miller, 2012: 2).
- In enkele studies is ervoor gekozen om radicalisering *op hoofdlijnen* te beschrijven: “Radicalization has been defined in many ways, but the term is generally used to describe a phenomenon that leads to home-grown terrorism or terrorist acts perpetrated by those who live in the country they wish to attack” (Robinson, Gardee, Chaudry & Collins, 2017: 273) en “radicalization is the process whereby people become extremists” (Neumann, 2013: 874).

- Een enkele definitie is toegespitst op het 'jihadisme'. Zo hebben Bhui, Warfa & Jones (2014) de volgende definitie overgenomen: "Silber and Bhat argue that radicalisation is a staged process that starts with pre-radicalisation and moves through stages of self-identification, indoctrination, and finally Jihadization" (p. 9).

Problematische aspecten van definitie

In enkele gevallen kunnen 'onderscheidende' elementen van een definitie ook problematisch zijn. Zodoende kan een definitie op hoofdlijnen implicaties hebben voor de afbakening, context en interpretatie. Neem de definitie van Neumann (2013) als voorbeeld: "radicalization is the process whereby people become extremists" (p. 874). Deze definitie roept enkele context- en subjectieve vragen op, zoals: 'extremists in vergelijking met wie en in relatie tot wat? Dit is namelijk contextafhankelijk, want zoals de volgende gezegde luidt: "zo kan voor een individu iemand een extremist zijn en voor de ander een vrijheidsstrijder"'.

Een andere implicatie van een groot aantal definities is het zogenaamde 'eindpunt' van het radicaliseringsproces: waar eindigt het radicaliseringsproces en waar begint het proces van terrorisme? Doordat in enkele definities gesproken wordt over toepassing van terroristisch geweld, is er sprake van overlap met het beladen begrip 'terrorisme'. In sommige definities wordt daarnaast een causaal verband verondersteld tussen radicalisering en toepassing van geweld. Zoals reeds is toegelicht hoeft radicalisering niet per se te leiden tot geweld.

Toegevoegde waarde definities in het begrijpen van betrokkenheid bij terroristisch geweld

Enkele definities bieden inzicht in de betrokkenheid bij terroristisch geweld. Zoals eerder is betoogd: terroristisch geweld staat niet op zichzelf, er gaat namelijk een proces van radicalisering aan vooraf. Wat het zogeheten 'radicaliseringsproces' inhoudt weten Misiak et al (2019) in hun definitie relatief helder uiteen te zetten: het is het proces waarbij een individu extreme politieke, sociale en/of religieuze ideologie aanneemt. Volgens de auteurs resulteert dit proces in de betrokkenheid bij het toepassen van geweld. Echter, uit onderzoek blijkt dat radicalisering niet in alle gevallen tot geweld leidt (Schuurman & Taylor, 2018). Andersom vindt voorafgaand aan terrorisme radicalisering plaats. Zoals Benyaich (2015) stelt: een terrorist of een extremist is altijd een radicaal, een radicaal hoeft daarentegen niet per se een terrorist of een extremist te zijn.

Het onderscheid tussen niet-gewelddadige en gewelddadige radicalisering is daarnaast van belang. Zoals eerder door Neumann (2013) is beargumenteerd hoeft radicalisering niet per se een veiligheidsprobleem te zijn en onderworpen te worden aan onderzoek én oplossing.

Echter, het blijft van belang om te onderzoeken waarom in sommige gevallen radicalisering wel tot terrorisme leidt en in andere gevallen niet. Dit is met de bovengenoemde definitie van Bartlett & Miller (2012) niet ondervangen: zij stellen immers dat er twee vormen van radicalisering zijn: (a) radicalisering dat tot geweld leidt en (b) radicalisering dat niet tot geweld leidt, waarbij het niet duidelijk is waarom sommige radicaliseringsprocessen tot geweld leiden.

4.5 Discussie

In de voorgaande paragrafen zijn de resultaten en de analyse hiervan per land weergegeven. Alvorens inhoudelijk wordt ingegaan op de resultaten, zal eerst gereflecteerd worden op het datacollectie- en selectieproces. In tegenstelling tot de datacollectie van wetenschappelijke publicaties, bleek dat voor (relevante) overheidspublicaties relatief ingewikkeld te zijn. Dit heeft vooral te maken met het ontbreken van een soortgelijke database als Web of Science voor overheidspublicaties. Dit heeft implicaties voor de volledigheid van het onderzoek. Hierdoor kan het risico dat relevante publicaties over het hoofd zijn gezien niet worden uitgesloten. Dit betekent ook dat de geïnccludeerde publicaties geen representatief beeld van het desbetreffende land weergeven. Zodoende kan niet worden uitgegaan dat er minder Belgische wetenschappelijke- dan wel overheidsstudies per jaar worden gepubliceerd dan bijvoorbeeld Nederland. De gepresenteerde grafieken geven dan ook enkel een algemeen beeld van de geïnccludeerde publicaties in dit onderzoek en impliceren derhalve niets over het aandeel van landen in het aantal publicaties inzake radicalisering in het algemeen, noch over het (totale) aantal wetenschappelijke dan wel overheidspublicaties dat in de afgelopen jaren is gepubliceerd.

Voor wat de inhoudelijke resultaten betreft: deze bieden een vertrekpunt voor het radicaliseringsdebat over de ambigue definitie van het begrip radicalisering. Er is een grote variëteit aan definities die het fenomeen op verschillende manieren duiden met uiteenlopende consequenties, waarvan het merendeel geschaard kan worden in een van de drie categorieën:

- Radicalisering als een cognitief proces
- Radicalisering als een gedragsproces
- Radicalisering als een cognitief proces welke overloopt in een gedragsproces

Dit onderscheid is van belang voor de discussie over het begin- en eindpunt van het zogeheten ‘radicaliseringsproces’: wanneer treedt radicalisering op en waar eindigt het? Aanvullend hierop zal de overlap tussen gewelddadige radicalisering en terrorisme nader onderzocht moet worden. In enkele definities wordt gesproken over het aannemen van een ‘extreme’ ideologie met een politiek oogmerk, welke leidt tot het toepassen van (politiek) geweld. Dit zorgt voor verwarring: allereerst de vraag of hetzelfde onder ‘extreem’ en ‘radicaal’ valt en hoe deze twee begrippen zich tot elkaar verhouden. Beide termen zijn ambigue en omstreden en worden vaak (onterecht) als synoniem voor elkaar gebruikt. Hier wordt verderop op ingegaan. De tweede vraag die oproept is de toespitsing op ‘politiek geweld’, wat een containerbegrip is waar niet alleen terrorisme onder valt, maar ook andere vormen van politiek geweld zoals (burger)oorlog, gewapende opstand en zelfs (gewelddadige) activisme. Los van de vraag óf en hoe het radicaliseringsbegrip zich verhoudt tot geweld, draagt de toespitsing van ‘politiek geweld’ in

de definities toe aan een groot toepassingsgebied van het begrip. Daar tegenover staat dat radicalisering doorgaans in relatie wordt gebracht met terroristisch geweld. De vraag is hoe om te gaan met andere vormen van geweld waar het zogeheten radicaliseringsproces ook aan vooraf is gegaan.

Voortbordurend op het veronderstelde causale verband tussen radicalisering en geweld (in welke vorm dan ook), roept dit de kritische vraag op of dit uitgangspunt terecht is. Zoals eerder is betoogd: uit onderzoek van bijvoorbeeld Schuurman & Taylor (2018) blijkt dat radicalisering niet per se hoeft te leiden tot geweld. Andersom, voorafgaand aan terroristisch geweld vindt doorgaans het zogeheten radicaliseringsproces plaats waarin ‘verandering’ een sleutelwoord lijkt te zijn. Immers, er vindt verandering plaats op ideologisch of gedragsniveau bij het ‘geradicaliseerde’ individu, welke ertoe leidt dat het individu terroristisch geweld pleegt. Het onderscheid dat door enkele auteurs wordt gemaakt tussen niet-gewelddadige en gewelddadige radicalisering kan dienen als vertrekpunt om nader inzicht te verkrijgen *waarom* het ene radicaliseringsproces wel tot geweld leidt en het andere niet. Hierin is het van belang de ‘waarom-vraag’ te belichten. Het antwoord op de ‘waarom-vraag’ kan daarnaast helpen bij de vraag hoe radicalisering zich tot terroristisch geweld verhoudt en dus ook waar het eindpunt van het radicaliseringsproces overvloeit in het beginpunt van het proces van terrorisme.

Tot slot is er sprake van vaag woordgebruik in de definities, die normatieve en subjectieve vragen oproepen. Zo wordt in een enkele definitie radicalisering beschreven als een proces waarin een kind of adolescent ideeën aanneemt die niet in lijn zijn met de ideeën van de opvoeders en/of de mainstream, waarbij de vraag gesteld kan worden in hoeverre dit als zorgelijk beschouwd moet worden? Daarnaast is het woord ‘extremisme’ in het merendeel van de definities opgenomen, waarbij dit de vraag oproept wat hieronder geschaard wordt en hoe dit zich verhoudt tot radicalisering en terroristisch geweld. Aanvullend hierop ontbreekt het in de meeste definities aan de noodzakelijke nuance: ‘extreem’ in relatie tot wat? Dit leidt tot context ‘issues’, waarin de context bepalend is voor de invulling van ambigue begrippen als ‘extreem’ en ‘radicaal’ en waarbij dus ook interpretatieruimte wordt opengelaten bij de nadere uitwerking van het begrip.

De bevindingen in dit onderzoek bevestigen enkele discussiepunten die na jaren nog altijd zijn blijven bestaan. Zo wordt met dit onderzoek bevestigd dat het debat omvangrijker en veelzijdiger is geworden, maar dat er sinds de waarschuwing van Sedgwick in 2010 nog niet is bijgedragen aan consensus over het ambigue (gebruik van het) begrip. Daarnaast blijkt uit het onderzoek dat het aantal academici dat een kritisch geluid laat horen over de implicaties van radicaliseringsonderzoeken en/of overheidsaanpak van radicalisering groeiende is. Dit is van

belang voor het radicaliseringsdebat, omdat dit relevante kanttekeningen plaats bij de analytische meerwaarde van het begrip.

Hoofdstuk 5

Conclusie

5.1 Introductie

Dit hoofdstuk staat in teken van de conclusie van het onderzoek. In de hierop volgende paragraaf wordt ingegaan op de deelvragen, waarna in de daaropvolgende paragraaf antwoord wordt gegeven op de centrale onderzoeksvraag.

5.2 Beantwoording deelvragen

Om de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden is een vijftal deelvragen geformuleerd, die in deze paragraaf per vraag worden behandeld.

Deelvraag 1: Wat is bekend over wanneer en hoe de term ‘radicalisering’ is ontstaan?

Voor het beantwoorden van deze vraag is het van belang stil te staan bij het feit dat de term verschillende ontwikkelingen in betekenis heeft doorgemaakt, waarbij onderscheid dient te worden gemaakt tussen de herkomst van het begrip en de herijking van de term in de veiligheidscontext sinds de aanslagen in New York op 11 september 2001.

De term radicalisering is ontleend aan het Franse woord ‘radical’, dat zijn oorsprong vindt in het Latijnse woord ‘radicalis’ en welke betrekking heeft op de ‘wortel’ of het ‘fundament’, in het Latijns ‘radix’ (Philippa, 2007; Schmid, 2013). Met dit begrip werd gerefereerd aan de ‘radicale uitroeiing van de kwaal’. Het begrip werd destijds in de medische context gebruikt, waarbij kwakzalvers ‘radicale’ oplossingen beloofden voor allerlei kwalen. Dit veranderde in de 17^e eeuw, 1797 om precies te zijn, toen de term voor het eerst in de politieke context werd gebruikt door Charles James Fox om het algemeen mannenkiesrecht te eisen in het Verenigd Koninkrijk (Encyclopaedia Britannica, 1998). De introductie van de term in de politieke context wordt sindsdien toegeschreven aan de politicus. Echter, de term werd in Frankrijk al een geruime tijd gebruikt -tijdens de Franse Revolutie die plaatsvond van 1789 tot 1795 om precies te zijn- om te refereren aan de zogenaamde ‘derde stand’, de burgerij, die in opstand kwam tegen de absolute monarch van Lodewijk XVI. De ‘Radicalen’ eisten grondige hervormingen en gelijke rechten, die uiteindelijk een invloedrijke omwenteling in de politiek teweeg heeft gebracht. In 1815 kreeg de term een nieuwe betekenis: radicalisering werd sindsdien uitgelegd als ‘‘geneigd tot ingrijpende politieke hervormingen’’ (Philippa, 2007).

In de huidige (politieke) context wordt het begrip radicalisering gebruikt om het proces voorafgaand aan terroristisch geweld, te duiden. Ofwel: de ‘wortels’ of de ‘voedingsbodem’ van terrorisme. Over de precieze intrede van de term in de wetenschap bestaat onduidelijkheid. Sedgwick (2010) bijvoorbeeld, betoogt dat de term al voor de aanslagen van 11 september 2001 sporadisch werd gebruikt door academici. Dit nam na de 9/11 aanslagen gestaag toe, met de opkomst van het ‘home-grown’ terrorisme in Europa, met de aanslagen in Madrid in 2004 en de ‘London bombings’ in 2005 als bewijs hiervoor. Dit wordt bevestigd door de Graaf (2017) die op haar beurt betoogt dat na de aanslagen 2001 de belangstelling groeide om niet enkel terroristisch geweld te onderzoeken, maar ook te onderzoeken wat individuen beweegt tot het plegen van aanslagen. Volgens de auteur werd met het toetreden van (sociale) psychologie in het onderzoeksveld van terrorismestudies gepoogd om motieven en beweegredenen van terroristen in kaart te brengen (de Graaf, 2017). Dit resulteerde volgens de Graaf (2017) in dat onderzoek naar terroristen en hun motieven verbreed werd met de introductie van het omstreden concept ‘radicalisering’. Neumann (2008) daarentegen betoogt dat er al sinds de jaren zeventig sprake is van een gedegen discours over de grondoorzaken van terrorisme, maar refereert er niet aan met het concept ‘radicalisering’.

De term wordt in de contemporaine (Westerse) wereld gebruikt om politieke, economische of religieuze fanatisme te duiden die mogelijk kunnen leiden tot terroristisch geweld. Aanvullend hierop worden denkbeelden van een gepercipieerde ‘radicaal’ in het huidige politieke klimaat afgedaan als ‘extreem’ en als een bedreiging gezien voor de democratische rechtsorde.

Deelvraag 2: Wat is de huidige stand van zaken inzake het radicaliseringsdebat?

Het ‘radicaliseringsdebat’ wordt gekenmerkt door een groot aantal discussies die grofweg onderverdeeld kunnen worden in drie hoofdcategorieën: (1) het ontbreken van consensus over de definitie van het begrip, (2) de wildgroei aan ‘radicaliseringsstudies’ en (3) de focus van radicalisering op de (politieke) islam. Al in 2010 waarschuwde Sedgwick voor de implicaties van het ontbreken van consensus over het begrip met zich meebrengt voor de toepassing ervan. Volgens de auteur hanteren academici, politici en beleidsmakers allen een eigen definitie voor radicalisering, wat een eenduidige interpretatie in de weg zit. Dit onderzoek bevestigt de terechte opmerking van Sedgwick. Uit de analyse van de definities in overheids- en wetenschappelijke publicaties blijkt dat er sprake is van een grote variëteit aan radicaliseringsdefinities die op uiteenlopende manieren het fenomeen duiden met uiteenlopende consequenties voor de toepassing van het begrip. Zo blijkt uit de analyse dat dit allerlei ‘issues’

met zich meebrengt, zoals ‘context’ en ‘normatieve issues’. Het aspect waar het merendeel van academici, politici en beleidsmakers het over eens lijken te zijn is dat radicalisering een proces is.

Het tweede discussiepunt gaat over de wildgroei aan ‘radicaliseringsstudies’ waarin gepoogd wordt radicalisering te onderzoeken en dit proces te begrijpen. Hierdoor zou het relatief complex zijn geworden om orde en overzicht te bewaren van de meest relevante studies. Ook dit punt wordt bevestigd in dit onderzoek. Enkele auteurs, zoals Neumann (2013), Heath-Kelly (2013), Ghitzens-Mazer (2012) en Richards (2011) wijzen op de ‘slechte’ kwaliteit van onderzochte radicaliseringsstudies als gevolg van gebrek aan empirische data of een onvoldoende afbakening van deze studies. Uit dit onderzoek blijkt dat in de meeste (geïnccludeerde) radicaliseringsstudies een deskresearch uitgevoerd naar -vaak- secundaire-bronnen. Dit is op zich niet problematisch, maar een veldonderzoek waarbij gebruik wordt gemaakt van interviews of focusgroepen is van belang om radicalisering beter in context te kunnen plaatsen en deze beter te begrijpen. Deze draagt daarnaast ook bij aan de kwaliteit van radicaliseringsstudies.

Het derde discussiepunt omvat de focus van radicaliseringsstudies, waarbij dit rust op de (politieke) islam. Dit is een punt wat wederom bevestigd wordt in dit onderzoek. In enkele wetenschappelijke publicaties wordt radicalisering in relatie gebracht met de (politieke) islam, individuen die deze geloofsleer belijden of het jihadisme wat in relatie wordt gebracht met de islam. Daarnaast blijkt uit dit onderzoek dat de overheidsaanpak van radicalisering (zoals bijvoorbeeld het Britse programma CONTEST) toegespitst is op de moslimgemeenschap in het Verenigd Koninkrijk. In de laatste versie van CONTEST is de focus van ‘islamitische’ extremisme verbreed met andere vormen van extremisme, zoals rechts-extremisme. Dit geldt ook voor de publicaties van de AIVD, waarin niet langer wordt gesproken van enkel islamitische- radicalisering of extremisme, maar ook van andere vormen hiervan.

Deelvraag 3: Hoe wordt radicalisering gedefinieerd in de overheids- en wetenschappelijk literatuur?

Enkele definities maken onderscheid tussen niet-gewelddadige en gewelddadige radicalisering. Hierin wordt weer onderscheid gemaakt tussen radicalisering als: (a) een cognitief proces, (b) een gedragsproces en (c) een cognitief proces welke overloopt in gedragsproces. In enkele definities wordt radicalisering uitgelegd als een ‘fenomeen’, een waar te nemen verschijnsel. Dit impliceert dat radicalisering een op zichzelf staand ‘verschijnsel’ is, en welke geen (duidelijk) begin- en eindpunt heeft. Echter, de meeste definities suggereren wel een begin- en

eindpunt van het zogeheten ‘radicaliseringsproces’. In deze definities wordt radicalisering benaderd als een proces wat zich over een bepaalde tijdsperiode afspeelt en welk een groot pallet aan factoren en dynamiek omvat.

Het verschil tussen overheidsdefinities en wetenschappelijke definities zit in het doel van deze definities. Zo blijkt uit het onderzoek dat overheidsdefinities doorgaans een pragmatisch doel hebben en beschouwd kunnen worden als ‘werkdefinities’ die doorgaans strategische kaders en richtlijnen bieden waarmee (doorgaans op tactisch en operationeel) gewerkt dient te worden. Uit het onderzoek blijkt dat de wetenschappelijke definities doorgaans een ‘verklarende’ functie hebben welke dient voor de afbakening van het begrip in het desbetreffende onderzoek. Hierdoor zijn enkele van deze definities – in vergelijking met overheidsdefinities- soms specifieker, complexer of uitgebreider ingevuld. In hoofdstuk vier is hier uitgebreid op ingegaan. Zie het bijlagendocument voor de analyse van de onderzochte definities.

Deelvraag 4: Wat zijn de onderscheidende elementen van deze definities?

In een groot aantal definities wordt radicalisering uitgelegd als een proces. De verschillende definities onderscheiden zichzelf door het proces toe te spitsen op cognitie en andere definities doen dit weer op gedrag. Het verborgen sleutelwoord in nagenoeg alle definities is ‘verandering’. Er vindt verandering plaats op cognitieve- of behavioristische niveau. In enkele definities is ervoor gekozen om het onderscheid te maken tussen niet-gewelddadige en gewelddadige radicalisering, waarbij met name in de Belgische overheidsdefinities gewelddadige radicalisering als een bedreiging voor de democratische rechtsorde wordt beschouwd.

Waar in sommige definities overlap lijkt te zijn tussen radicalisering en terrorisme, is in enkele definities gekozen voor een duidelijk eindpunt van het radicaliseringsbegrip, namelijk de *bereidheid* om geweld toe te passen. In deze specifieke definities is de feitelijke toepassing van geweld achterwege gelaten. Hierdoor wordt voorkomen dat er sprake is van overlap met het begrip terrorisme.

Deelvraag 5: Wat zijn de problematische aspecten van deze definities?

De problematische aspecten van de definities zitten onder andere in het ‘vaag’ woordgebruik, zoals ‘extreem’ en ‘radicaal’, die normatieve en subjectieve vragen oproepen die contextafhankelijk zijn. Daarnaast is een ander problematisch aspect het causaal verband wat in sommige definities wordt verondersteld tussen radicalisering en terrorisme. In deze definities

wordt uitgelegd dat radicalisering (x) tot terroristisch geweld (y) leidt. Dit uitgangspunt is door auteurs als Benyaich (2015) en Neumann (2013) verworpen, omdat een radicaal niet per se overgaat tot het toepassen van geweld. Andersom geldt dat er voorafgaand aan terrorisme doorgaans het zogeheten radicaliseringsproces plaatsvindt. Om deze reden is het onderscheid tussen niet-gewelddadige en gewelddadige radicalisering van groot belang in onderzoek en debatten over het onderwerp.

Het (ontbreken van een) ‘eindpunt’ van het radicaliseringsbegrip heeft daarnaast een aantal implicaties voor het toepassingsgebied ervan. Waar eindigt het radicaliseringsbegrip en is een nieuw term zoals terrorisme van belang? In enkele definities wordt gesuggereerd dat begrip eindigt met het ‘toepassen van geweld’. Hierdoor kan worden opgemaakt dat het onderscheid tussen het ‘radicaliseringsproces’ en het ‘proces van terrorisme’ per definitie moeilijk te duiden is en dus sprake is van overlap tussen beide processen en/of begrippen. Tot slot wordt vooral in overheidspublicaties radicalisering op hoofdlijnen beschreven. Zodoende wordt radicalisering uitgelegd als ‘een proces’ wat kan leiden tot terroristisch geweld. De vraag die dit oproept is: maar hoe zit het proces er dan uit?

5.3 Beantwoording centrale onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag die centraal stond in dit onderzoek luidt als volgt: “in hoeverre is met het begrip radicalisering toegevoegde waarde gecreëerd in het radicaliseringsdebat over oorzaken van betrokkenheid bij terroristisch geweld.” Met toegevoegde waarde wordt in dit onderzoek gerefereerd aan de mate waarin bijgedragen wordt aan helderheid en nuance van het radicaliseringsbegrip. Met de introductie van het begrip radicalisering in de wetenschap is er een zekere mate van toegevoegde waarde gecreëerd in het debat over de oorzaken van betrokkenheid bij terrorisme. Immers, zoals reeds in dit onderzoek is betoogd staat terroristisch geweld niet op zichzelf. Onderzoek heeft uitgewezen dat voorafgaand aan terrorisme vaak sprake is van een zogeheten ‘voedingsbodem’ of ‘grondoorzaken’ (Neumann, 2013; Schuurman & Taylor, 2018). Zodoende wordt met het radicaliseringsbegrip duiding gegeven aan individu of groep individuen die een ‘radicaal’ veranderingsproces doormaakt op het niveau van cognitie en/of gedrag waarbij ‘extreme’ of ‘radicale’ ideeën of gedragingen in toenemende mate worden aangenomen en die in sommige gevallen kunnen leiden tot het toepassen van terroristisch geweld. Echter, dit onderzoek wijst ook uit dat de gehanteerde wetenschappelijke én overheidsdefinities ook veel implicaties kennen voor de toepassing van het begrip. Zoals uit

het voorgaande hoofdstuk blijkt, roepen enkele aspecten van een groot aantal definities kritische vragen op die hier behandeld zullen worden.

Een van de meest voorkomende problematische aspecten van de zowel geanalyseerde wetenschappelijke- en overheidsdefinities is het gebruik van ‘vaag’ woordgebruik welke vatbaar is voor een subjectieve en/of normatieve invulling. Dit zijn vaak termen als ‘radical’ of ‘extreme’, die zelf definiëring behoeven. Daarnaast ontbreekt het aan nuance in de definities, want ‘extreem’ en ‘radicaal’ in relatie tot wat? Het antwoord op deze vraag is contextafhankelijk en dus ook normatief en levert derhalve de implicatie op van een ruime interpretatievrijheid. Daarnaast is het nog de vraag of hetzelfde onder ‘radicaal’ en ‘extreem’ verstaan kan worden en is het daarnaast niet duidelijk hoe beide begrippen zich tot elkaar maar ook tot het concept terrorisme verhouden.

Een ander veelvoorkomend problematisch aspect van de geanalyseerde definities, is de onterechte veronderstelling van een causaal verband tussen radicalisering (x) en terroristisch geweld (y). Zoals reeds meermaals is betoogd: radicaliseringsprocessen hoeven niet per se te leiden tot geweld. Om dit discussiepunt enigszins te ondervangen hebben enkele auteurs gepoogd hiervoor een oplossing te bedenken, namelijk het onderscheid maken tussen niet-gewelddadige radicaliseringsprocessen en gewelddadige radicalisering, waarbij de laatste het verband tussen radicalisering en terroristisch geweld moet verklaren. Uit dit onderzoek blijkt echter dat de ‘waarom-vraag’ (lees: waarom leiden sommige radicaliseringsprocessen niet tot geweld en andere weer wel) vaak onbeantwoord blijft. Dit heeft vooral te maken met het gegeven dat het merendeel van radicaliseringsdefinities op hoofdlijnen zijn uiteengezet. Zo is er sprake van definities die radicalisering omschrijven als een proces dat tot terrorisme leidt. Los van het causaal verband wat in dergelijke omschrijving wordt verondersteld, biedt de definitie geen inzicht in de inhoudelijke aspecten van het radicaliseringsproces zelf. Na het lezen van een dergelijk definitie is het nog altijd niet duidelijk wat radicalisering nu precies is.

Voortbordurend hierop, is een ander problematisch aspect het ‘eindpunt’ van het radicaliseringsbegrip. In enkele definities ontbreekt het aan het noodzakelijke eindpunt, welke implicaties heeft voor de afbakening van het begrip. In andere gevallen waar het zogenoemde eindpunt wel is aangemerkt blijkt dit vaak overlap te hebben met andere begrippen zoals ‘politiek geweld’ en/of ‘terrorisme’. In enkele definities is dit ondervangen door te stellen dat het radicaliseringsbegrip eindigt bij het toepassen van geweld, waarbij een nieuw term van belang is, namelijk terrorisme en of (politiek) geweld. Echter, uit dit onderzoek blijkt dat het onderscheid maken tussen het radicaliseringsproces enerzijds en het proces van terrorisme anderzijds per definitie moeilijk te duiden is. Aanvullend hierop rijst de vraag of het

radicaliseringsbegrip überhaupt toegespitst zou moeten worden op wat voor vorm van geweld dan ook. Immers, het duiden van politiek of terroristisch geweld wordt ondervangen door de daarvoor specifiek geformuleerde terminologie. De toespitsing van het radicaliseringsbegrip op ‘politiek geweld’ heeft daarnaast implicaties op het toepassingsgebied van het begrip. Immers, politiek geweld is een containerbegrip waar niet alleen terrorisme onder valt, maar ook (burger)oorlog, een gewapende opstand enzovoorts. Dit onderzoek laat dan ook zien welke implicaties de toespitsing op geweld met zich meebrengt. Samengevat zijn dit:

- Toespitsing van radicaliseringsbegrip op wat voor vorm van geweld dan ook impliceert een causaal verband tussen radicalisering en terroristisch geweld. Dit is onterecht, omdat niet alle radicaliseringsprocessen tot geweld leiden.
- Onderscheid tussen niet-gewelddadige en gewelddadige radicalisering biedt uitkomst, maar de laatste zorgt voor overlap met andere terminologie zoals bijvoorbeeld ‘terrorisme’ of ‘politiek geweld’.
- De toespitsing op ‘politiek geweld’ leidt ertoe dat andere vormen van politiek geweld – die in bepaalde omstandigheden als legitiem gelden – er dan weer slecht van afkomen, want radicalisering wordt doorgaans in verband gebracht met activiteiten die hoofdzakelijk als niet-legitiem gelden (lees: terrorisme).
- Anderzijds leidt de toespitsing op terroristisch geweld tot een verkleining van het toepassingsgebied van het begrip waardoor andere vormen van politiek geweld buiten beschouwing worden gelaten en dus een nieuwe of andere terminologie behoeven.

Concluderend, uit dit onderzoek blijkt dat er sprake is van een grote variëteit aan definities is die op verschillende manieren radicalisering duiden en die uiteenlopende implicaties hebben voor de toepassing van het begrip. Dit draagt in grote mate bij aan de ambiguïteit van het begrip. De bevindingen in dit onderzoek bevestigen enkele discussiepunten die na jaren nog altijd zijn blijven bestaan. Zo wordt met dit onderzoek bevestigd dat het debat omvangrijker en veelzijdiger is geworden, maar dat sinds de waarschuwing van Sedgwick in 2010 er nog niet in is geslaagd om consensus te bereiken over het ambigue begrip en het toepassingsgebied ervan. Naast de implicaties van de definities laat dit onderzoek daarnaast ook positieve ontwikkelingen zien binnen de radicaliseringsstudies in het algemeen. Zo is het aantal academici dat een kritisch geluid laat horen over het stigmatiserende effect van radicaliseringsonderzoeken en/of overheidsaanpak van radicalisering groter geworden ten opzichte van de periode na 9/11. De kritische geluiden hebben ertoe geleid dat de focus verbreed is van islamitische radicalisering en/of extremisme naar andere vormen van extremisme, zoals links- en rechts-extremisme in

recentere jaren. Dit is van belang voor het radicaliseringsdebat, omdat dit relevante kanttekeningen plaats bij de analytische meerwaarde van het begrip.

Bibliografie

- Abbas, T. & Siddique, A. (2012). Perceptions of the processes of radicalisation and de radicalisation among British South Asian Muslims in a post-industrial city. *Social Identities*, 18(1), 119-134
- Abels, P. (2012). De brede benadering in de terrorismebestrijding: oorsprong, ontwikkeling en stand van zaken. Geraadpleegd van https://www.nctv.nl/Images/brede_benadering-in-de-terrorismebestrijding_tcm126-443897.pdf
- Aiello, E., Puigvert, L. & Schubert, T.T. Preventing violent radicalization of youth through dialogic evidence-based policies. *International Sociology*, 33(4), 435-453
- AIVD. (zonder datum). Islamitische Staat in Irak en al-Sham. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijks relaties. Geraadpleegd op 16 september 2019 van <https://www.aivd.nl/onderwerpen/terrorisme/organisatie-van-jihadistisch-terrorisme/isis>
- AIVD. (2015). *Jaarverslag 2014*. Geraadpleegd van <https://www.aivd.nl/documenten/jaarverslagen/2015/04/22/jaarverslag-aivd-2014>
- AIVD. (2014). *Jaarverslag 2013*. Geraadpleegd van <https://www.aivd.nl/documenten/jaarverslagen/2014/04/24/jaarverslag-aivd-2013>
- AIVD. (2013). *Jaarverslag 2012*. Geraadpleegd van <https://www.aivd.nl/documenten/jaarverslagen/2013/04/23/jaarverslag-aivd-2012>
- AIVD. (2012). *Jaarverslag 2011*. Geraadpleegd van <https://www.aivd.nl/documenten/jaarverslagen/2012/05/07/jaarverslag-aivd-2011>
- AIVD. (2011). *Jaarverslag 2010*. Geraadpleegd van <https://www.aivd.nl/documenten/jaarverslagen/2011/04/20/jaarverslag-aivd-2010>
- AIVD. (2010). *Jaarverslag 2009*. Geraadpleegd van <https://www.aivd.nl/documenten/jaarverslagen/2010/04/19/jaarverslag-aivd-2009>
- AIVD (2015). *Transformatie van het jihadisme in Nederland. Zwermodynamiek en nieuwe slagkracht*. Geraadpleegd van <https://www.aivd.nl/documenten/publicaties/2014/06/30/transformatie-van-het-jihadisme-in-nederland>
- Awan, I. & Guru, S. (2017). Parents of foreign “terrorist” fighters in Syria – will they report their young? *Ethnic and Racial Studies*, 40(1), 24-42
- Awan, I. (2013). Muslim Prisoners, Radicalization and Rehabilitation in British Prisons. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 33(3), 371-384
- Ayanian, A.H., Bockler, N., Doosje, B. & Zick, A. (2019). Processes of Radicalization and Polarization in the Context of Transnational Islamist Terrorism. *International Journal of Conflict and Violence*, 12
- Bakker, E. (2015). EU Counter-radicalization Policies: A Comprehensive and Consistent Approach? *Intelligence and National Security*, 30(2-3), 281-305
- Bakker, E. & Kessel, E. (2012). The OSCE's efforts to counter violent extremism and radicalization that lead to terrorism: A comprehensive approach addressing root causes? *Security and Human Rights*, 23(2), 89-99
- Bakker, E., Sciarone, J. & de Roy van Zuijdewijn, J. (2019). Terugkeerders uit jihadistische strijdgebieden. Een vergelijking tussen Nederland, België, Denemarken, Frankrijk, het VK en de VS. *Universiteit Leiden*.
- Bal, M. & van den Bos, K. (2017). Over waargenomen onrechtvaardigheid en radicalisering. In B. de Graaf (red). *Terrorisme- en radicaliseringsstudies: Een explosief onderzoeksveld*. Justitiële Verkenningen, 43(3), pp. 8-5850

- Bartlett, J. & Miller, C. (2012). The Edge of Violence: Towards Telling the Difference Between Violent and Non-Violent Radicalization. *Terrorism and Political Violence*, 24(1), 1-21
- Benyaich, B. (2015). #Radicalisme #Extremisme #Terrorisme. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck.
- Bhui, K. (2018). Radicalisation and mental health. *Nordic Journal of Psychiatry*, 72, 16-19
- Bhui, K. (2017). The challenge of radicalisation: a public health approach to understanding and intervention. *Psychoanalytic Psychotherapy: Fundamentalism, Radicalisation and Terrorism*, 31(4), 401-410
- Bhui, K. (2014). Might Depression, Psychosocial Adversity, and Limited Social Assets Explain Vulnerability to and Resistance against Violent Radicalisation? *PLoS ONE*: 9(9)
- Bhui, K., Warfa, N. & Jones, E. (2014). Is Violent Radicalisation Associated with Poverty, Migration, Poor Self-Reported Health and Common Mental Disorders? *PLoS ONE*, 9(3)
- Bhui, K.S.m Hicks, M.H., Lashley, M. & Jones, E. (2012). A public health approach to understanding and preventing violent radicalization. *BMC Medicine*, 10(1), p. 16
- Binnenlandse Veiligheidsdienst (2001). *Terrorisme aan het begin van de 21^e eeuw; dreigingsbeeld en positionering BVD*. Geraadpleegd van: <https://www.aivd.nl/documenten/publicaties/2001/04/15/terrorisme-aan-het-begin-van-de-21e-eeuw-dreigingsbeeld-en-positionering-bvd>
- Brown, K. & Saeed, T. (2015). Radicalization and counter-radicalization at British universities: Muslim encounters and alternatives. *Ethnic and Racial Studies: Muslims, Migration and Citizenship: Processes of Inclusion and Exclusion*, 38(11), 1952-1968
- Carter, E. (2018). Right-wing extremism/radicalism: reconstructing the concept. *Journal of Political Ideologies*, 23(2), 157-182
- Cliteur, P. (2012). State and religion against the backdrop of religious radicalism. *International Journal of Constitutional Law*, 10(1), 127-152
- Coolsaet, R. (2019). Radicalization: The Origins and Limits of a Contested Concept. In N. Fadil, F. Ragazzi, M. de Koning (eds). *Radicalization in Belgium and the Netherlands: Critical perspectives on Violence and Security*. London: I. B. Tauris & Company, Limited.
- Coolsaet, R., de Swielande, T.S. (2007). *Belgium and counterterrorism policy in the Jihadi era (Egmont Paper 15)*. Geraadpleegd van https://books.google.nl/books?id=UaKVSz6sSoAC&pg=PA3&lpg=PA3&dq=The+Cellules+Communistes+Combattantes+were+the+Belgian&source=bl&ots=QX9373iROO&sig=ACfU3U3yROk95evvKuWIZmqDPpw4XKxY3Q&hl=nl&sa=X&ved=2ahUKEwi_4-6SgLjAhXJ0KQKHakFCdQQ6AEwBHoECAGQAQ#v=onepage&q=The%20Cellules%20Communistes%20Combattantes%20were%20the%20Belgian&f=false
- Coppock, V. & McGovern, M. (2014). 'Dangerous Minds'? Deconstructing Counter-Terrorism Discourse, Radicalisation and the 'Psychological Vulnerability' of Muslim Children and Young People in Britain. *Children & Society*, 28(3), 242-256
- Crone, M. Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body. *International Affairs*, 92(3), 587-604
- Department for Education. (2015). *The Prevent duty. Departmental advice for schools and childcare providers*. Geraadpleegd van https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/439598/prevent-duty-departmental-advice-v6.pdf
- Department of Health (2011). *Building Partnerships, Staying Safe. The health sector contribution to HM Government's Prevent Strategy: guidance for healthcare workers*. Geraadpleegd van https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/215253/dh_131912.pdf

- Doosje, B., Moghaddam, F.M., Kruglanski, A.W., de Wolf, A., Mann, L. & Feddes, A.R. (2016). Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Sociale Psychologie Current Opinion in Psychology*, 11, 79-84
- Doosje, B., Loseman, A. & Bos, K. (2013). Determinants of Radicalization of Islamic Youth in the Netherlands: Personal Uncertainty, Perceived Injustice, and Perceived Group Threat. *Journal of Social Issues*, 69(3), 586-604
- Douglas, S., de Graaf, B., Klem, W., Schiffelers, M., van den Bos, K. & Noordegraaf, M. (2019). *Al doende leren. Een evaluatie van de Arnhemse radicaliseringsaanpak*.
- Edwards, C. & Gribbon, L. Pathways to Violent Extremism in the Digital Era. *The RUSI Journal*, 158(5), 40-47
- Encyclopaedia Britannica. (1998). Radical. Geraadpleegd op 1 oktober 2019 van <https://www.britannica.com/topic/radical-ideologist>
- Fadil, N., De Koning, M., Ragazzi, F., & Globalizing Culture the Quest for Belonging. (2019). *Radicalization in Belgium and the Netherlands: Critical Perspectives on Violence and Security*.
- Feddes, A. R., Mann, L. & Doosje, B. (2015). Increasing self-esteem and empathy to prevent violent radicalization: a longitudinal quantitative evaluation of a resilience training focused on adolescents with a dual identity. *Journal of Applied Social Psychology*, 45(7), 400-411
- Ferguson, N. & McAuley, J. (2019). Radicalization or Reaction: Understanding Engagement in Violent Extremism in Northern Ireland. *Political Psychology*, 0(0), 1-16
- Frounfelker, R., Frissen, T., Vanorio, I., Rousseau, C. & d'Haenens, L. Exploring the discrimination-radicalization nexus: Empirical Evidence from Youth and Young Adults in Belgium. *International Journal of Public Health*, 64(6), 879-908
- FOD Justitie. (2016). *Kadernota Integrale Veiligheid*. Geraadpleegd van https://justitie.belgium.be/sites/default/files/downloads/2016-06-07_kadernota_integrale_veiligheid_nl_0.pdf
- FOD Justitie. (2015). *Actieplan. Aanpak radicalisering in gevangenissen*. Geraadpleegd van <https://justitie.belgium.be/sites/default/files/downloads/Plland'actionradicalisation-prison-NL.pdf>
- Githens-Mazer, J. (2012). The rhetoric and reality: radicalization and political discourse. *International Political Science Review*, 33(5), 556-567
- Githens-Mazer, J. (2010). Why conventional wisdom on radicalization fails: the persistence of a failed discourse. *International Affairs*, 86(4), 889-901
- de Graaf, B.A. (2017). Terrorisme- en radicaliseringsstudies: Een explosief onderzoeksveld. *Justitiële Verkenningen*, 43(3), 8-5850
- Greenhalgh, T. (1997). How to read a paper: papers that summarise other papers (systematic reviews and meta-analyses). *BMJ*, 315(7109), 672-675.
- De Goede, M. & Simon, S. Governing Future Radicals in Europe. *Antipode*, 45(2), 315-335
- Heath-Kelly, C. (2013). Counter-Terrorism and the Counterfactual: Producing the 'Radicalisation' Discourse and the UK PREVENT Strategy. *The British Journal of Politics and International Relations*, 15(3), 394-415
- Van Heelsum, A. & Vermeulen, F. (2018). Cities' Policies: the Work of European Cities to Counter Muslim Radicalization. *International Migration & Integration*, 19(1), 161-179
- Home Office. (2019). *Detention Services Order 01/2015. Extremism and Radicalisation*. Geraadpleegd van https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/792935/DSO_01_2015_Extremism_and_radicalisation.pdf

- HM Government. (2018). *CONTEST. The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism*. Geraadpleegd van https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/716907/140618_CCS207_CCS0218929798-1_CONTEST_3.0_WEB.pdf
- HM Government. (2016). *Prevent: Training catalogue*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/503973/Prevent_Training_catalogue_-_March_2016.pdf
- HM Government. (2015). *Channel Duty Guidance. Protecting vulnerable people from being drawn into terrorism. Statutory guidance for Channel panel members and partners of local panels*. Geraadpleegd van https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/425189/Channel_Duty_Guidance_April_2015.pdf
- HM Government. (2015). *CONTEST. The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism. Annual Report for 2014*. Geraadpleegd van https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/539683/55469_Cm_9310_Web_Accessible_v0.11.pdf
- HM Government. (2013). *CONTEST. The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism. Annual Report*. Geraadpleegd van https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/302716/CONTESTannualReport2013Print.pdf
- HM Government. (2011). *CONTEST. The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism*. Geraadpleegd van https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/97995/strategy-contest.pdf
- HM Government. (2011). *Prevent Strategy*. Geraadpleegd van https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/97976/prevent-strategy-review.pdf
- HM Government (2010). *Pursue Prevent Protect Prepare. The United Kingdom's Strategy for Countering International Terrorism*. Geraadpleegd van https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228907/7833.pdf
- Honeywood, C.A. (2016). Britain's Approach to Balancing Counter-Terrorism Laws with Human Rights. *Journal of Strategic Security*, 9(3), 28-48
- Jones, E. The reception of broadcast terrorism: recruitment and radicalization. *International Review of Psychiatry: Understanding and Preventing Extremism*, 29(4), 320-326
- Koomen, W. & van der Pligt, J. (2011). *Polarisatie, radicalisering en terrorisme*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Leistedt, S. J. (2016). On the Radicalization Process. *Journal of Forensic Sciences*, 61(6), 1588-1591
- Van de Linde, E. & van der Duin, P. (2011). The Delphi method as early warning Linking global societal trends to future radicalization and terrorism in The Netherlands. *Technological Forecasting and Social Change*, 78(9), 1557
- Malthaner, S. (2017) Radicalization: The Evolution of an Analytical Paradigm. *European Journal of Sociology*, 58(3), 369-401.
- Mcglynn, C. & Mcdaid, S. Radicalisation and Higher Education: Students' Understanding and Experiences. *Terrorism and Political Violence*, 31(3), 559-576
- Mcgilloway, A. & Ghosh, P. & Bhui, K. (2015). A systematic review of pathways to and processes associated with radicalization and extremism amongst Muslims in

- Western societies. *International Review of Psychiatry: Culture and Mental Health*, 27(1), 39-50
- Misiak, B., Samochowiec, J., Bhui, K., Schouler-Ocak, M., Demunter, H., Kuey, L., Raballo, A., Gorwood, P., Frydecka, D. & Dom, G. (2019). A systematic review on the relationship between mental health, radicalization and mass violence. *European Psychiatry*, 56, 52-59
- Murshed, S.M. & Pavan, S. (2011). Identity and Islamic Radicalization in Western Europe. *Civil Wars*, 13(3), 259-279
- NCTV. (2016). *Nationale Contraterrorismestrategie 2016-2020*. Geraadpleegd van <https://www.nctv.nl/documenten/rapporten/2016/07/11/nationale-contraterrorismestrategie-2016-2020>
- NCTV. (2014). *Het mondiaal jihadisme. Een fenomeenanalyse en een reflectie op radicalisering*. Geraadpleegd van <https://www.nctv.nl/documenten/rapporten/2014/11/12/het-mondiaal-jihadisme---een-fenomeenanalyse-en-een-reflectie-op-radicalisering>
- NCTV. (2014). *Handreiking aanpak van radicalisering en terrorismebestrijding op lokaal niveau*. Geraadpleegd van https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwik1P3Q_b3pAhXJCOWKHUu7A94QFjABegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fwww.regioburgemeesters.nl%2Fpublish%2Fpages%2F468%2F2014_11_handreiking_aanpak_radicalisering_en_terrorismebestrijding_op_lokaal_niveau.pdf&usg=AOvVaw1xfzVImThYbkReCaXbrdhp
- Neumann, P.R. (2013). The Problem with Radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873-893
- Neumann, P.R. (2008). Introduction. *The Adelphi Papers*, 48(399), 5-10.
- Neumann, P.R. & Kleinmann, S. (2013). How Rigorous is Radicalization Research? *Democracy and Security*, 9(4), 360-382
- OCAD/OCAM. (2015). *Het Plan R. Het Actieplan Radicalisme*. Geraadpleegd van https://www.besafe.be/sites/default/files/2019-06/plan_r_nl.pdf
- O'Loughlin, B., Boudeau, C. & Hoskins, A. (2011). Distancing the extraordinary: Audience understandings of discourses of 'radicalization'. *Continuum: Media and Security Cultures*, 25(2), 153-164
- Pearson, E. & Winterbotham, E. (2017). Women, Gender and Daesh Radicalisation: A Milieu Approach. *The RUSI Journal*, 162(3), 60-72
- Pearson, E. (2016). The Case of Roshonara Choudhry: Implications for Theory on Online Radicalization, ISIS Women, and the Gendered Jihad. *Policy & Internet*, 8(1), 5-33
- Petticrew, M. & Roberts, H. (2008). *Systematic Reviews in the Social Sciences: A Practical Guide*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Philippa, M. (2007). *Etymologische woordenboek van het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Pruyt, E. & Kwakkel, J.H. (2014). Radicalization under deep uncertainty: a multimodel exploration of activism, extremism, and terrorism. *System Dynamics Review*, 30(1-2), 1-28
- Reeve, Z. (2019). Engaging with Online Extremist Material: Experimental Evidence. *Terrorism and Political Violence*, 1-26
- Richards, A. (2011). The problem with 'radicalization': the remit of 'Prevent' and the need to refocus on terrorism in the UK. *International Affairs* 87(1), 143-152
- Rijksoverheid. (2014). *Actieprogramma integrale aanpak jihadisme. Overzicht maatregelen en acties*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2014/08/30/actieprogramma-integrale-aanpak-jihadisme>

- Rijksoverheid. (2011). *Nationale contra-terrorisstrategy 2011-2015*. Geraadpleegd van <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahKEWjnxsP9r3pAhUR3qQKHblUAI4QFjAAegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fzoek.officielebe ndmakingen.nl%2Fblg-109729.pdf&usg=AOvVaw05rrYnO4dpzhLQuee7JyCo>
- Robinson, L., Gardee, R., Chaudhry, F. & Collins, H. Muslim youth in Britain: Acculturation, radicalization, and implications for social work practice/training. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 36(1-2), 266-289
- Rushchenko, J., Kupatadze, A. & Argomaniz, J. (2019). Terrorist Recruitment and Prison Radicalization: Assessing the UK Experiment of 'Separation Centres'. *European Journal of Criminology*, 16(3), 295-314
- Saberi, P. Preventing radicalization in European cities: An urban geopolitical question. *Political Geography*, 74
- Van San, M., Sieckelinck, S. & de Winter, M. (2013). Ideals adrift: an educational approach to radicalization. *Ethics and Education*, 8(3), 276-289
- Schils, N. & Verhage, A. (2017). Understanding How and Why Young People Enter Radical or Violent Extremist Groups. *International Journal of Conflict and Violence*, 11
- Schmid, A.P. (2013). Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review, The Hague: ICCT
- Schmid, A.P. & Price, E. (2011). Selected literature on radicalization and de-radicalization of terrorists: Monographs, Edited Volumes, Grey Literature and Prime Articles published since the 1960s. *Crime, Law and Social Change*, 55(4), 337-348
- Sedgwick, M. (2010). The Concept of Radicalization as a Source of Confusion, Terrorism and Political Violence. *Routledge Taylor & Francis Group*, 22(4), 479-494
- Sewell, A. & Hulusi, H. (2016). Preventing radicalisation to extreme positions in children and young people. What does the literature tell us and should educational psychology respond? *Educational Psychology*, 32(4), 343-354
- Sieckelinck, S., Kaulingfreks, F. & de Winter, M. (2015). Neither Villains Nor Victims: Towards an Educational Perspective on Radicalisation. *Britisch Journal of Educational Studies*, 63(3), 329-343
- Sieckelinck, S., Sikkens, E., van San, M., Kotnis, S. & de Winter, M. (2019). Transitional Journeys Into and Out of Extremism: A Biographical Approach. *Studies in Conflict & Terrorism*, 42(7), 662-682
- Sikkens, E., van San, M., Sieckelinck, S. & de Winter (2018). Parents' Perspectives on Radicalization: A Qualitative Study. *Journal of Child and Family Studies*, 27(7), 2276-2284
- Sikkens, E., Sieckelinck, S., San, M. & Winter, M. (2017). Parental reaction towards radicalization in young people. *Child & Family Social Work*, 22(2), 1044-1053
- Sklad, M. & Park, E. (2017). Examining the Potential Role of Education in the Prevention of Radicalization from the Psychological Perspective. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 23(4), 432-437
- Van Stekelenburg, J. (2017). Radicalization and Violent Emotions. *PS: Political Science & Politics*, 50(4), 936-939
- Van Stekelenburg, J. (2014). Going All the Way: Politicizing, Polarizing, and Radicalizing Identity Offline and Online. *Sociology Compass*, 8(5), 540
- Schuurman, B.W. & Taylor, M. (2018). Reconsidering Radicalization: Fanaticism and the Link between Ideas and Violence. *Perspectives on Terrorism*, 12(1), 3-22
- Stephens, W., Sieckelinck, S. & Boutellier, H. (2019). Preventing Violent Extremism: A Review of the Literature. *Studies in Conflict and Terrorism*, 1-16

- Sukarieh, M. & Tannock, S. (2016). The deradicalisation of education: terror, youth and the assault on learning. *Race & Class*, 57(4), 22-38
- Taylor, L. & Soni, A. (2017). Preventing radicalisation: a systematic review of literature considering the lived experiences of the UK's Prevent strategy in educational settings. *Pastoral Care in Education*, 35(4), 241-252
- University of Birmingham. (z.d.). Counter-terrorism: How do we ensure the state is accountable? Geraadpleegd van <https://www.birmingham.ac.uk/research/quest/towards-a-better-society/counter-terrorism-state.aspx>
- Vellenga, S. & de Groot, K. (2019). Securitization, Islamic chaplaincy, and the issue of (de)radicalization of Muslim detainees in Dutch prisons. *Social Compass*, 66(2), 224-237
- Verkuyten, M. (2018). Religious Fundamentalism and Radicalization Among Muslim Minority Youth in Europe. *European Psychologist*, 23(1), 21-31
- Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2010). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Vice-Eerste Minister, Minister van Binnenlandse Zaken en Gelijke Kansen. (2013). *Preventieprogramma van gewelddadige radicalisering*. Geraadpleegd van <https://www.kennisplein.be/Documents/Preventieprogramma%20van%20gewelddadige%20radicalisering.pdf>
- Weber, M. (2011). Systematisch literatuuronderzoek en onderzoekssynthese. Opgevraagd van https://www.researchgate.net/publication/259470485_Systematisch_literatuuronderzoek_en_onderzoekssynthese
- van der Weert, A. & Eijkman, Q.A.M. (2019). Subjectivity in Detection of Radicalization and Violent Extremism: A Youth Worker's Perspective. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 11(3), 191-214
- Weeks, D. (2019). Barking Mosque and Quintessential Insight: Overcoming the Problematic Government/Community Counterterrorism Partnership in the UK. *Studies in Conflict & Terrorism*. 42(8), 735-754
- Wittendorp, S., de Bont, R., de Roy van Zuidwijn, J., Bakker, E. (2017). Beleidsdomein aanpak jihadisme. Een vergelijking tussen Nederland, België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, het VK en de VS. *Universiteit Leiden*
- Woldring, H.E.S. (1989). *De Franse revolutie. Een actuele uitdaging*. Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok B.V.
- Young, H.F.m Rooze, M. & Holsappel, J. (2015). Translating Conceptualizations Into Practical Suggestions: What the Literature on Radicalization Can Offer to Practitioners. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 21(2), 212-224